

การสวมรองเท้าจากมุมมองคติชนวิทยา

Wearing Shoes from a Folklore Perspective

เจือง ถิ หั่ง¹

Truong Thi Hang

บทคัดย่อ

บทความวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ค้นหาคำตอบว่าเพราะเหตุใดโสคราติสที่เป็นนักปราชญ์ชาวกรีกในสมัยโบราณจึงไม่สวมรองเท้าตลอดชีวิต และ 2) ค้นหาคำตอบว่าเพราะเหตุใดพระมหากษัตริย์ในหลายประเทศจึงเสด็จพระราชดำเนินด้วยพระบาทเปล่าไม่ได้ ผลการวิจัยพบว่า สาเหตุที่โสคราติสไม่สวมรองเท้าตลอดชีวิตเกิดจากความเชื่อแต่โบราณว่า เทพเจ้ามีรัศมีเจิดจ้าและเป็นของร้อน มนุษย์จะถูกเผาไหม้เป็นจุณถ้าหากมองเห็นพระองค์ เทพเจ้าจึงต้องปลอมตัวเป็นอื่นทุกครั้งที่เสด็จลงสู่มนุษยโลก การทรงฉลองพระบาทที่ช่วยป้องกันไม่ให้พระบาทสัมผัสกับพื้นดินโดยตรงจึงกลายมาเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งของทวยเทพ และเป็นเครื่องแบ่งแยกระหว่างเบื้องสูงกับสามัญชนด้วย ส่วนสาเหตุที่พระมหากษัตริย์ในหลายประเทศเสด็จพระราชดำเนินด้วยพระบาทเปล่าไม่ได้ เกิดจากความเชื่อในลัทธิไศเลนทร์ว่า พระมหากษัตริย์อยู่ในฐานะเป็นเทพเจ้า ไม่ใช่มนุษย์ธรรมดา อันนำไปสู่ขนบธรรมเนียมประเพณีของทางราชสำนักไทย พม่า เขมร และเวียดนาม ได้แก่ การรักษาความบริสุทธิ์ในพระราชวังและราชธานี การห้ามไม่ให้สามัญชนมองหรือแตะต้องพระองค์ การป้องกันไม่ให้สรีระทุกส่วนของพระมหากษัตริย์สัมผัสหรือตกลงพื้นดิน รวมถึงระเบียบแบบแผนที่พระมหากษัตริย์ต้องทรงฉลองพระบาทเมื่อเสด็จพระราชดำเนินไปตามที่ต่าง ๆ เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดไฟไหม้

¹รองศาสตราจารย์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง, ติดต่อได้ที่: truongthihang.vn@gmail.com

¹Assoc. Prof., Faculty of Humanities and Social Sciences, Lampang Rajabhat University, e-mail: truongthihang.vn@gmail.com

คำสำคัญ: การสวมรองเท้า คติชนวิทยา ลัทธิไศเลนทร์ โสกราตีส

Abstract

The research objectives are to analyze 1) why the ancient Greek philosopher Socrates did not wear shoes all his life and 2) why the kings of many countries cannot walk with bare feet. The reason why Socrates did not wear shoes all his life was revealed by the results: ancient beliefs dictated that the gods were all so radiant and hot that if mere mortals saw them, they would be burned to ashes. Therefore, every time the Gods descend to earth, they must disguise themselves as different types of beings. Wearing shoes can prevent them from touching the ground directly, which became a symbol of the Gods and a means of classification between the nobility and the ordinary people. Shaivism's belief that the monarch is a God and not a human being causes the inability of monarchs in many countries to walk barefoot. It has given rise to the customs and traditions of the Thai, Burmese, Cambodian, and Vietnamese royal courts, such as maintaining the purity of the palaces and those in the royal residences of the kings, forbidding the familiar people to look at or touch the kings, preventing all parts of the monarch's body from touching or falling to the ground, and including the conventional regulation that the king must wear shoes while traveling to various places to prevent conflagration.

Keywords: Wearing Shoe, Folklore, Shaivism, Socrates

บทนำ

โสกราตีสเป็นนักปราชญ์ชาวกรีกที่มีชีวิตเมื่อราว 2,500 กว่าปีก่อน เขาไม่เพียงมีชื่อเสียงโด่งดังในประเทศกรีกอย่างเดียว แต่ยังเป็นที่ยกย่องในสังคมที่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมของกรีกอย่างกว้างขวาง ด้วยบุคลิกลักษณะที่เป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตน โสกราตีสจึงไม่นิยมพูดถึงตนเองและมองว่าความรู้ที่ตนมีอยู่นั้นเป็นเพียงเศษเสี้ยวอันน้อยนิด

การสวมรองเท้าจากมุมมองคติชนวิทยา

เมื่อเทียบกับองค์วิทยายิ่งใหญ่ไพศาลแห่งจักรวาล ปุณฺณรูนหลังจึงทราบถึงแนวความคิดของโสกราตีสทั้งในด้านการเมืองการปกครอง ด้านปรัชญามตะ ด้านศิลปะ รวมถึงด้านเทพปกรณัมและอื่น ๆ ผ่านผลงานนิพนธ์ของสานุศิษย์ที่เคยมีโอกาสใกล้ชิดและได้ศึกษาปรัชญากับโสกราตีสในฐานะบรมครู ซึ่งเพลโตก็เป็นหนึ่งในนั้น ผลงานที่เพลโตนิพนธ์เกี่ยวกับโสกราตีสมีจำนวนมากและที่ได้แปลเป็นภาษาไทยก็มีอยู่หลายเล่ม เช่น “โสกราตีส” แปลโดย ส.ศิวรักษ์ ตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2523 “รีพับลิค” แปลโดย เวิร์ธ โพธารามิก ตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2559 รวมถึงผลงาน 2 เล่ม คือ “วันสุดท้ายของโสกราตีส” ตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2550 และ “ซิมโพเซียม” ที่แปลโดย กิ่งแก้ว อัคราการ ตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2555

ในหนังสือ “วันสุดท้ายของโสกราตีส” ปรากฏข้อมูลเกี่ยวกับบุคลิกและภายนอกของโสกราตีสที่ว่า เขามีหน้าตาหนักแน่นมากแล้ว จมูกเขีต ตากลมโต คิ้วดก ปากกว้างริมฝีปากอัมเต็ม โสกราตีสไว้เคราอย่างน้อยก็ในช่วงท้าย ๆ ของชีวิต ศีรษะเล็ก รูปร่างหนา สันทัดเต็มไปด้วยพละกำลัง เขามีความทนทานยิ่งกว่าธรรมดา ท่าทางองอาจถือไม้เท้า และที่สำคัญคือเวลาจะไปไหน โสกราตีสพอใจที่จะเดินเท้าเปล่า (เพลโต, 2550: 8) รายละเอียดที่โสกราตีสไม่สวมรองเท้ายังเป็นที่น่าสนใจในหนังสือ “ซิมโพเซียม” โดยนำเสนอผ่านคำบอกเล่าของอัลซิปปาตีสผู้เป็นสหายและเคยออกไปทำสงครามพร้อมกับโสกราตีสว่า “ครั้งหนึ่ง-และนี่คือสิ่งที่น่าประหลาดที่สุดที่ท่านทำ-อากาศหนาวเหน็บร้ายกาจมากเสียจนกระทั่งว่าทุกคนต้องเก็บตัวอยู่ข้างใน หรือถ้าต้องออกไปข้างนอก ก็ต้องสวมเสื้อผ้ากันหนาวเข้าไปอย่างชนิดไม่น่าเชื่อ สวมรองเท้าแล้วยังพันผ้าสักหลาดและเอาหนังแกะพันโดยรอบเท้าอีก แต่ท่านโสกราตีสนะ ท่านออกไปข้างนอกในอากาศอย่างนี้แหละ สวมเพียงเสื้อคลุมสำหรับออกนอกบ้านซึ่งท่านปรกติสวมเวลามีการรณรงค์เมื่อตอนต้นฤดู และเท้าของท่านนั้นไม่สวมอะไรเลย แต่ท่านเดินผ่านน้ำแข็งไปได้อย่างสบายยิ่งกว่าพวกเราที่ห่มเท้ากันไว้อย่างเต็มที่เสียอีก ทหารด้วยกันคิดว่าท่านกำลังตั้งตัวให้ดูสูงส่งยิ่งกว่าเขาและพวกเขาก็มองท่านแบบสงสัย” (เพลโต, 2555: 105)

เป็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับการไม่สวมรองเท้าของโสกราตีสเป็นความสมัครใจและเป็นการถือปฏิบัติส่วนตัว โดยที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับขนบธรรมเนียมประเพณีหรือบริบททางสังคมในสมัยที่โสกราตีสมีชีวิตอยู่แต่อย่างใด ทั้งนี้ ประจักษ์จากรายละเอียดที่ทหารซึ่งไปทำสงครามด้วยกันต่างต้องสวมรองเท้า ครั้นจะออกไปข้างนอกโดยเฉพาะในสภาพอากาศที่หนาวเหน็บเยือกเย็น การกระทำของโสกราตีสที่พอใจเดินเท้าเปล่าจึงถูกมองว่าเป็นเรื่องแปลกถึงกับทำให้ทหารหลายคนเข้าใจว่าโสกราตีสกำลังพยายามทำตัวให้ดูสูงส่งกว่าพวกเขา และดังนั้นพวกทหารจึงพากันมองดูโสกราตีสอย่างเต็มไปด้วยข้อกังขา

ดูเหมือนว่าเรื่องการไม่สวมรองเท้าเป็นประเด็นที่มีลักษณะสากลเพราะปรากฏข้อมูลในหนังสือ “พม่าเสียเมือง” ด้วย คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2561: 21) ให้ความรู้ว่า ประเทศพม่าในรัชสมัยพระเจ้ามินดงซึ่งเป็นพระมหากษัตริย์พระราชวงศ์อลองพญา ลำดับที่ 9 แห่งกรุงอังวะยังคงปกครองกันตามแบบโบราณ เช่น ทูตจากตะวันตกเมื่อเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินจะถูกบังคับให้ถอดรองเท้าและนั่งลงกับพื้น ซึ่งประเพณีเช่นนี้ดูเหมือนในเมืองไทยจะยกเลิกไปแล้วตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแห่งกรุงศรีอยุธยา อย่างไรก็ตามหลังจากที่อังกฤษมีอำนาจเหนือพม่า ก็ได้พยายามเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมที่ทางราชสำนักของพม่ารักษาไว้อย่างเคร่งครัดตลอดมา กล่าวคือ ในวันที่ 30 ตุลาคม พ.ศ. 2428 เรือกลไฟของอังกฤษชื่อ แอชลีย์ อีเดน ได้เข้าจอดเทียบยังหาดทรายริมน้ำด้านหน้ากรุงมณฑลเย่ สำหรับนำหนังสือจากเลขานุการของข้าหลวงใหญ่อังกฤษเมืองย่างกุ้งถึงเสนาบดีต่างประเทศแห่งกรุงรัตนบุรีอังวะ ที่น่าสนใจคือในตอนท้ายของหนังสือมีข้อเสนอว่า ทูตหรือตัวแทนจากอุปราชอินเดียจะต้องเข้าเฝ้าพระเจ้ากรุงอังวะได้ในทุกโอกาส และจะต้องไม่ถูกบังคับให้ปฏิบัติตามจารีตประเพณี อันเสื่อมเกียรติใด ๆ ที่ไม่ตรงหรือขัดกับประเพณีทางการทูตของชาติตะวันตก หมายความว่า ทูตของอังกฤษจะต้องเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินพม่าได้โดยที่ไม่ต้องถอดรองเท้า และสามารถยืนเฝ้าได้โดยที่ไม่ต้องหมอบหรือนั่งกับพื้นประดุจเก่า (คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., 2561: 199)

สิ่งที่ทำให้สามารถเชื่อมโยงขนบธรรมเนียมประเพณีอันเก่าแก่ของไทยและพม่าดังกล่าวข้างต้นกับลักษณะพิเศษของโสคราติสแห่งประเทศกรีก คือ การไม่สวมรองเท้า ถึงแม้จะอยู่ในบริบทที่แตกต่างกัน โดยโสคราติสพอใจเดินเท้าเปล่าตลอดชีวิต ในขณะที่ขนบธรรมเนียมประเพณีโบราณของไทยและพม่าได้กำหนดให้สามัญชนธรรมดาต้องถอดรองเท้าในเวลาที่จะเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดิน

ขนบธรรมเนียมที่สามัญชนธรรมดาต้องถอดรองเท้าในเวลาเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินได้ถือกันเคร่งครัดฉันใด การที่พระมหากษัตริย์จะดำเนินด้วยพระบาทเปล่าไม่ได้ก็เป็นแบบแผนที่ถือกันอย่างเคร่งครัดด้วยฉันนั้น โดยไม่เพียงถือปฏิบัติในราชสำนักของไทยและพม่า แต่ยังเป็นที่ประจักษ์ในราชสำนักเขมรในสมัยที่นครธมเจริญรุ่งโรจน์ที่สุด เจียวต้าก่วนเป็นชาวจีนที่เดินทางมาเมืองนครธมพร้อมกับคณะทูตของจีนในระหว่าง พ.ศ. 1839 ถึง พ.ศ. 1840 ไม่ปรากฏข้อมูลว่า เจียวต้าก่วนมีตำแหน่งราชการใดในคณะทูตของจีน แต่สันนิษฐานว่าเขาอาจจะมาสู่นครธมในฐานะผู้สังเกตการณ์ เจียวต้าก่วนได้เขียนบันทึก

การสวมรองเท้าจากมุมมองคติชนวิทยา

เกี่ยวกับราชอาณาจักรขอมหลายฉบับและล้วนแต่เป็นข้อมูลที่น่าสนใจ เป็นต้นว่า พระเจ้าแผ่นดินขอมเสด็จออกว่าราชการวันละสองเวลาเป็นประจำทุกวัน โดยขุนนางและราชกรูที่ประสงค์เข้าเฝ้าจะต้องมานั่งรอรับเสด็จ ก่อนถึงเวลาเสด็จออกจะมีเสียงประโคมมาจากข้างใน และข้างหน้าก็เป่าสังข์รับเสด็จ จากนั้นนางข้างใน จำนวน 2 ถึง 3 คนจะเผยแพร่วิสูตรด้วยนิ้วมืออันเรียวยาว และพระเจ้าแผ่นดินก็ปรากฏพระองค์อยู่หน้าพระบัลลังก์ในอิริยาบถที่พระหัตถ์กุมพระขรรค์ เจียวด้าก้วยยังให้ข้อมูลเกี่ยวกับพระเจ้าแผ่นดินขอมด้วยว่า พระองค์โปรดทรงภูษาอันมีราคาสูง มีเนื้อดีที่สุดและสีงามที่สุด พระเจ้าแผ่นดินพระองค์เดียวเท่านั้นที่มีสิทธิ์นั่งผ้ายกทองชนิดหนึ่งซึ่งมีดอกกระยับไปทั้งผืน ตามปรกติพระเจ้าแผ่นดินจะทรงมงกุฎทอง แต่ถ้าหากว่าไม่ทรงมงกุฎก็จะทรงมาลัยดอกไม้สดรัดมนมวยพระเกศาไว้มาลัยนั้นร้อยด้วยดอกไม้หอม เช่น ดอกมะลิหรือดอกพุทธรักษา และที่สำคัญคือที่ฝ่าพระบาทและฝ่าพระหัตถ์ทาแดงด้วยน้ำชาด (ศึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., 2556ก: 84-85)

ข้อมูลข้างต้นทำให้ทราบว่ พระมหากษัตริย์ขอมในยุคสมัยที่นครธมเจริญรุ่งโรจน์ที่สุดนั้นไม่ปล่อยให้พระบาทและพระหัตถ์อยู่ในสภาพที่เปลือยเปล่า โดยต้องมียัตถุบางอย่างที่ทำให้ฝ่าพระบาทและฝ่าพระหัตถ์ไม่ต้องสัมผัสกับสิ่งใดโดยตรง เช่นเดียวกับธรรมเนียมของราชสำนักไทยที่ ศึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2557: 17) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “เรื่องของลัทธิและนิยาย” ว่า มีข้อห้ามไม่ให้พระบาทเปล่าแตะต้องแผ่นดิน พระมหากษัตริย์ไทยจึงต้องทรงฉลองพระบาทเมื่อเสด็จพระราชดำเนินไปในที่ต่าง ๆ และแม้จะทรงฉลองพระบาทแล้ว ทางที่เสด็จพระราชดำเนินก็ยังคงมีลาดพระบาทรับอีกชั้นหนึ่งซึ่งอาจจะเป็นพรมหรือเป็นเสื่อโดยตลอดด้วย

ปรากฏการณ์ที่โสกราตีสผู้เป็นนักปราชญ์ชาวกรีกไม่ยอมสวมรองเท้าตลอดชีวิต และชนบธรรมเนียมประเพณี อันเก่าแก่โบราณของประเทศต่าง ๆ เช่น ไทย เขมร และพม่า ที่พระมหากษัตริย์จะเสด็จพระราชดำเนินไปในที่ต่าง ๆ ด้วยพระบาทเปล่าไม่ได้นั้น ทำให้ผู้วิจัยได้ตั้งคำถามและได้ศึกษาเพื่อค้นหาคำตอบเกี่ยวกับความหมายเชิงสัญลักษณ์ของการสวมรองเท้า ในแง่ที่รองเท้าไม่เพียงเป็นวัตถุที่ใช้ห่อหุ้มและปกป้องอวัยวะที่อยู่ในเบื้องล่างที่สุดของร่างกาย แต่ยังสื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์บางอย่างจากการเป็นเครื่องป้องกันไม่ให้พระบาทของพระมหากษัตริย์สัมผัสกับพื้นดินโดยตรง ซึ่งสัมพันธ์กับข้อห้ามอื่น ๆ ที่ไม่ให้พระราชสรีระของพระมหากษัตริย์ทุกส่วน เช่น พระหัตถ์ เส้นพระเจ้า เป็นต้นสัมผัสหรือตกลงมาสู่พื้นดินด้วย

วัตถุประสงค์

1. เพื่อเป็นการค้นหาคำตอบว่าเพราะเหตุใดโสคราตีสจึงไม่สวมรองเท้าตลอดชีวิต
2. เพื่อเป็นการค้นหาคำตอบว่าเพราะเหตุใดพระมหากษัตริย์ในหลายประเทศจึงเสด็จพระราชดำเนินด้วยพระบาทเปล่าไม่ได้

วิธีการวิจัย

การศึกษาระดับการสวมรองเท้าจากมุมมองคติชนวิทยาเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้ข้อมูลจากเอกสารทั้งหมด มีระเบียบวิธีวิจัยที่ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน ขั้นตอนที่ 1 เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่โสคราตีสไม่สวมรองเท้าตลอดชีวิตจากหนังสือ 2 เล่ม คือ “วันสุดท้ายของโสคราตีส” และ “ซิมโฟเนียม” รวมถึงขนบธรรมเนียมประเพณีอันเก่าแก่ของหลายประเทศที่กำหนดให้พระมหากษัตริย์ต้องทรงฉลองพระบาทเวลาเสด็จพระราชดำเนินไปในที่ต่าง ๆ จากงานเขียนของ คีทฤทธิ์ ปราโมช อันได้แก่ “คิกฤทธิ์พุด” “สามนคร” “พม่าเสียเมือง” “ถกเขมร” และ “เรื่องของลัทธิและนิกาย” จากนั้นจึงสืบค้นข้อมูลเทพปกรณัมของกรีก พระประวัติของพระพุทธเจ้านิยายของอินเดีย ตำนานของเวียตนาม และศึกษาระเบียบแบบแผนต่าง ๆ ของราชสำนักไทย พม่า เขมรและเวียตนาม ตลอดจนศึกษาบุคลิกลักษณะของโสคราตีสเพื่อหาคำตอบวิจัยตามวัตถุประสงค์ 2 ข้อที่ได้กำหนดเอาไว้

ในขั้นตอนที่ 2 เป็นการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยอาศัยแนวคิดเรื่องการสันนิษฐานของ คีทฤทธิ์ ปราโมช และแนวคิดที่ว่าด้วยการตีความข้อมูลคติชนในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์อุปักษ์ของ กิ่งแก้ว อุตถากร ดังนี้

คีทฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2548: 15-16) กล่าวไว้ในหนังสือ “ฝรั่งศักดิ์นา” ว่าบางครั้งผู้ค้นคว้าหาความจริงทางวิชาการจำต้องมีความเห็นของตนเองคือต้องเดาเอาบ้าง การค้นคว้าหาหลักฐานจากประวัติศาสตร์ดังที่กล่าวมาอาจทำได้เพื่อวัตถุประสงค์หลายอย่าง เช่น เพื่อส่งเสริมหลักการบางอย่างหรือจะเพื่อประณามปรัปรัหลักการบางอย่างก็ได้ อย่างไรก็ตาม การศึกษาค้นคว้าเพื่อให้ถึงความจริงและทำให้ได้ความรู้ทางวิชาการอันจะบังเกิดเป็นวิทยาทานขึ้นต่างหากที่เป็นการค้นคว้าอย่างมีความหมายและจะดำรงอยู่ต่อไปได้อย่างยั่งยืน

การสวมรองเท้าจากมุมมองคติชนวิทยา

ขณะที่ กิ่งแก้ว อรรถากร (2558: 12) กล่าวไว้ใน “บางเรื่องจากข้อคิดงานเขียนประกอบการเรียนการสอนวิชาคติชนวิทยา” ว่า “เทพปรกรณ์เป็นเรื่องสูงส่งและมีรหัสลับแฝงอยู่เป็นอันมาก” และ “นักคติชนวิทยามีหน้าที่ ส่งต่อ ความรู้บรรดาที่สั่งสมมาเพื่อการเดินทางในชีวิตของเราจะได้ไม่เหมือนอยู่ในเขาวงกต สิ่งที่เราจะอาจทำได้คือเดินตามลายแทงของผู้ที่เคยเดินไปแล้ว ลายแทง คือ แผนที่แต่ันต้องตีความ เราต้องถอดรหัสออกมาให้ได้ นี่คือนสิ่งที่การศึกษาเทพปรกรณ์อาจช่วยได้อีกแรงหนึ่ง”

เป็นที่ยอมรับว่าการศึกษาศาสตร์ที่อาศัยความรู้ในอดีตจำเป็นต้องใช้วิธีการเชื่อมโยงและการสันนิษฐานหรือการอนุมานอย่างมีหลักการและเหตุผล ผลของการเชื่อมโยงหรือการอนุมานดังที่กล่าวมาจึงเป็นเพียงข้อสันนิษฐานไม่ใช้การสรุปแบบตายตัว เพราะเมื่อใดก็ตามที่ปรากฏข้อมูลชิ้นใหม่ก็ย่อมจะทำให้การอธิบายขยายความมีความน่าเชื่อถือมากกว่าเดิม หรือในบางกรณีอาจทำให้เกิดข้อสันนิษฐานใหม่ขึ้นมาทดแทน ในการพิจารณาการสวมรองเท้าจากมุมมองคติชนวิทยาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการตีความรวมถึงการอนุมานโดยอาศัยการเชื่อมโยงข้อมูลจากหลากหลายวัฒนธรรมหลายบริบท ผลของการวิจัยจึงมีลักษณะเป็นข้อสันนิษฐานมากกว่าที่จะเป็นการสรุปแบบตายตัว โดยมองรองเท้าในฐานะที่เป็นเครื่องป้องกันไม่ให้พระบาทของพระมหากษัตริย์สัมผัสกับพื้นดิน ตลอดจนมองรองเท้าในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์หรือเป็นเครื่องแบ่งชั้นวรรณะระหว่างสามัญชนธรรมดา กับเบื้องสูง

ขั้นตอนที่ 3 เป็นการนำเสนอข้อมูล ผู้วิจัยนำเสนอผลการศึกษาโดยแบ่งเป็น 2 หัวข้อย่อยตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ได้แก่ ผลการศึกษาประเด็นที่เพราะเหตุใดโสคราติสจึงไม่สวมรองเท้าตลอดชีวิต และผลการศึกษาประเด็นที่เพราะเหตุใดพระมหากษัตริย์จึงเสด็จพระราชดำเนินด้วยพระบาทเปล่าไม่ได้

ผลการวิจัย

1. ผลการศึกษาประเด็นเพราะเหตุใดโสคราติสจึงไม่สวมรองเท้าตลอดชีวิต

หนึ่งในลัทธิที่เก่าแก่ที่สุดของโลก คือ การบูชาพระอาทิตย์และผู้ที่เกี่ยวข้องศาสนาฮินดู ก็มีธรรมเนียมที่จะต้องประกอบพิธีบูชาพระอาทิตย์เป็นประจำทุกเช้า ใน “ภารตนิยาย” ของ ศักดิ์ศรี แย้มนันทดา มีวรรณคดีสันสกฤตหลายเรื่องที่ให้รายละเอียดเกี่ยวกับการบูชาพระอาทิตย์ ซึ่งในที่นี้จะขอยกตัวอย่างภารตนิยาย 2 เรื่องคือ “อหฺลยา” (ศักดิ์ศรี แย้มนันทดา, 2547: 97-104) และ “ปรัมโลจา” (ศักดิ์ศรี แย้มนันทดา, 2547: 235-242) ตามลำดับ

เรื่อง “อหฺลยา” กล่าวถึงสตรีโณมจนามว่าอหฺลยา ซึ่งพระพรหมได้พระราชทานให้เป็นทาสีรับใช้ฤๅษีเคาตมะ ทั้งสองอาศัยอยู่ในอาศรมใกล้ภูเขาวินัยกัน อย่างมีความสุข วันหนึ่งพระอินทร์ทอดพระเนตรเห็นอหฺลยาโณมจามและบังเกิดความลุ่มหลงอย่างลึกซึ้ง พระองค์จึงอาศัยจังหวะที่ฤๅษีเคาตมะไปประกอบพิธีบูชาพระอาทิตย์และหาผลหารากไม้ในป่า เสด็จเข้าไปหาอหฺลยาในอาศรมโดยใช้กำลังคุกคามอหฺลยาจนนางต้องยอมตามพระทัยในที่สุด ครั้นฤๅษีเคาตมะกลับสู่เขตนาศรมและทราบเหตุการณ์ด้วยญาณอันเร้นลับ ก็บังเกิดความโกรธเคืองสุดจะระงับ พระฤๅษีจึงสาปให้อหฺลยากลายเป็นตุ๊กตาหินภายในเวลาหนึ่งหมื่นปี ขณะที่ท้าวศจีบตีก็ต้องคำสาปของฤๅษีโดยมีเครื่องหมายแห่งสตรีเพศปรากฏทั่วร่าง สำหรับข้อความที่พูดถึงการบูชาพระอาทิตย์ของฤๅษีเคาตมะมีดังนี้ “พระฤๅษีเฒ่ารีบเดินดุ่มมุ่งหน้าไปสู่ลำธาร เมื่อถึงก็วางสิ่งของไว้บนฝั่ง ค่อยก้าวลงไปยืนท่ามกลางกระแสน้ำอันไหลเอื่อย ยกเท้าทั้งสองขึ้นพนมเหนือศีรษะ รำลึกถึงองค์พระอาทิตย์อันมีนามว่าสวิตฤ (สะ-วิ-ตรี) อันประทับเหนืออาสน์บนราชรถทองคำลอยล่องในโค้งฟ้า พลังสํารวมจิตร่ายมหรานตราคายตรี (คา-ยะ-ตรี) อันศักดิ์สิทธิ์ จบแล้วก็ม้วนลงกอบน้ำในลำธารขึ้นถวายเป็นเทวพลี จากนั้นจึงเอาน้ำลูบหน้าและเนื้อตัวเป็นอันเสร็จกิจวัตรยามเช้า” (ศักดิ์ศรี แยมั่นดาคา, 2547: 99)

ขณะที่เรื่อง “ปรีมฺโลจา” กล่าวถึงมหาฤๅษีกัณทุที่มโหฬารจริยอันบริสุทธิ์จากการบำเพ็ญตบะเป็นเวลานานถึง 5,000 ปี ทำให้พระอินทร์ร้อนใจด้วยเกรงว่าฤๅษีอาจขึ้นมายึดครองสวรรค์ จึงสั่งให้นางอัปสรปรีมฺโลจาลงไปทำลายตบะของมหาฤๅษี นางปรีมฺโลจามหาฤๅษีกัณทุในช่วงรุ่งอรุณขณะที่พระมุนีออกมาทำวัตรบูชาพระสุริยเทพ ณ แม่น้ำโคมติ โดยมีข้อความบรรยายว่า “พอเห็นพระมุนีก้าวลุลยลงสู่สายน้ำเพื่อสวดมนตร์ถวายเป็นพระสุริยะก่อนจะกระแสนาร่างกาย ปรีมฺโลจาซึ่งแอบดูอยู่หลังโขดหินก็ค่อยแฝงกายลงสู่หาด แล้วกระโดดลงสู่สายน้ำดำผุดดำว่าย กระทุ้งน้ำไปมาให้ฤๅษีได้ยินและหันมามอง” (ศักดิ์ศรี แยมั่นดาคา, 2547: 237) ฝ่ายฤๅษีกัณทุก็พลันหลงใหลในความงามของปรีมฺโลจาและขอให้นางมาอยู่ด้วยที่อาศรม ฤๅษีเฒ่าเพลิดเพลินอยู่กับภรรยาสาวจนลืมเวลาจนกระทั่งวันหนึ่งก็ระลึกได้ว่าต้องทำพิธีบูชาพระอาทิตย์ และบังเกิดความรู้โดยพลันว่ากิเลสตัณหาต่าง ๆ ได้เข้ามาทำลายตบะที่ตนเคยสั่งสมมาจนหมดสิ้น อย่างไรก็ตาม แม้พระฤๅษีจะเสียใจต่อความลุ่มหลงในราคะจริตของตน แต่ก็ไม่ได้สาปแช่งนางปรีมฺโลจาด้วยเข้าใจว่าวันหนึ่งผลกรรมจะต้องเข้ามาสนองผู้กระทำความผิด

การสวมรองเท้าจากมุมมองคติชนวิทยา

จากลัทธิบูชาพระอาทิตย์ดังกล่าวข้างต้นก็นำมาซึ่งคติความเชื่อที่เทพเจ้าทุกพระองค์มีรัศมีอันเจิดจ้าและเป็นของร้อน หากมนุษย์มองพระองค์จะทำให้ตาบอดได้ คติความเชื่อนี้เป็นที่มาของอนุภาคในเทพปกรณัมที่ทวยเทพไม่ยอมเผยองค์ที่แท้จริงในเวลาลงสู่มนุษยโลก โดยผู้วิชัยขอยกตัวอย่างปกรณัมเกี่ยวกับเทพเจ้าแห่งไวน์และตำนานแมงมุมของกรีก พระประวัติของพระพุทธรเจ้า รวมถึงตำนานเกี่ยวกับเขียดและตำนานทะเลสาบบา-เบของเวียดนาม ดังนี้

เทพเจ้าไดโอนิซัส (Dionysus) ซึ่งมีนามเป็นภาษาละตินว่า “แบคคัส” (Bacchus) เป็นเทพเจ้าแห่งไวน์ของกรีก พระองค์เป็นบุตรของเทพเจ้าซุสกับนางซีมีลีที่เป็นมนุษย์ธรรมดา มีเรื่องเล่าว่าเทพเจ้าซุสแปลงกายเป็นชายรูปร่างงามทุกครั้งทีลงมาหานางซีมีลีเนื่องจากเกรงว่านางซีมีลีจะได้รับอันตรายจากการประจักษ์รัศมีของพระองค์ ครั้นเทพีเฮราผู้เป็นพระชายาของเทพเจ้าซุสทราบเรื่องก็บังเกิดความหึงหวง จึงจำแลงกายเป็นพี่เลี้ยงคนชราของนางซีมีลี และเข้าไปชักชวนให้นางซีมีลีพูดถึงความรักที่นางมีต่อชายรูปร่างงาม เทพีเฮราพยายามโน้มน้าวให้นางซีมีลีเกิดความสงสัยต่อความเป็นมาของชายรูปร่างงาม และแนะวิธีที่จะทำให้ชายรูปร่างงามต้องเผยรูปลักษณ์ที่แท้จริงออกมา เมื่อเทพเจ้าซุสมานางซีมีลีอีกครั้งนางก็ขอให้พระองค์สาบานต่อแม่น้ำคัสคัสสิทธีว่าจะประทอนของขวัญชิ้นหนึ่งให้ ซึ่งเทพเจ้าซุสก็ตกลงทำตาม นางซีมีลีจึงขอให้เทพเจ้าซุสเผยพระรูปที่แท้จริง ทำให้พระองค์ถึงกับสะดุ้งพระทัยเพราะการประจักษ์รัศมีของเทพเจ้าจะทำให้มนุษย์ธรรมดาถูกเผาไหม้ กระนั้น เทพเจ้าซุสก็ไม่มีทางเลือกอื่นเนื่องจากได้สาบานต่อแม่น้ำคัสคัสสิทธีไว้แล้ว จึงยอมเผยองค์ที่แท้จริงอันเป็นเหตุให้ร่างของนางซีมีลีลูกใหม่เป็นกองกุนท์ นางถึงแก่ความตายในขณะที่กำลังตั้งครรภ์ แม้เทพเจ้าซุสจะช่วยชีวิตนางผู้เป็นที่รักไว้ไม่ได้ แต่พระองค์ก็สามารถกอบกู้ชีวิตของบุตรคือเทพเจ้าไดโอนิซัสผู้เป็นเทพเจ้าแห่งไวน์ของกรีก (เจืองถิ หั่ง, 2561: 120-121)

ส่วนตำนานเกี่ยวกับแมงมุมของกรีกกล่าวถึงสาวช่างทอคนหนึ่งชื่อว่า อาร์คเน (Arachne) เธอชำนาญการทอผ้าและมีความภาคภูมิใจต่อทักษะของตนเองจนกระทั่งกล้าท้าทายอธีนา (Athena) ที่เป็นเทพีแห่งปัญญา การสงคราม สถาปัตยกรรมและงานฝีมือ ผลสุดท้ายคืออาร์คเนถูกสาปให้เป็นแมงมุมไปชั่วกัปชั่วกัลป์ ตำนานเกี่ยวกับแมงมุมเรื่องนี้ได้รับความนิยมอย่างมากทั้งในสังคมกรีกและในอาณานิคมที่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมของกรีก เนื่องจากเนื้อหาแฝงคติสอนใจที่มนุษย์ธรรมดาไม่ควรหมิ่นเหม่และ

ทำทวยเทพ ความนิยมดังที่กล่าวมาได้ทำให้ตำนานแมงมุมแตกออกเป็นหลายสำนวน เป็นต้นว่า ในสำนวนหนึ่งอาร์คเนเป็นธิดาของคนเลี้ยงแกะและมีทักษะในการทอผ้าอันเป็นเลิศ เธอมักจะคุยโอ้อวดว่าฝีมือในการทอผ้าของเธอเยี่ยมยอดกว่าเทพีอธีนา พฤติกรรมของอาร์คเนทำให้เทพีอธีนาโกรธเกรี้ยว แต่พระองค์ก็ยังอยากให้อาร์คเนได้แก้ตัวสักครั้ง เทพีอธีนาจึงจำแลงกายเป็นหญิงชราและเข้ามาเตือนสติสาวช่างทอว่าไม่ควรทำทวยเหล่าทวยเทพ อาร์คเนแทนที่จะน้อมรับคำเตือนกลับกล่าวเสียดสีและทำให้มีการแข่งขันเพื่อพิสูจน์ฝีมือ ดังนั้น การแข่งขันระหว่างองค์เทพีกับสาวช่างทอจึงได้ริเริ่มขึ้น เทพีอธีนาทอผ้าเป็นลวดลายบรรยายภาพที่เทพเจ้าลงโทษมนุษย์ฐานที่พวกเขากล้าเทียบตนเสมอพระองค์และสำแดงพฤติกรรมโอหัง ในขณะที่อาร์คเนทอผ้าเป็นลวดลายบรรยายภาพที่ทวยเทพกำลังกดขี่ข่มเหงมนุษย์อย่างโหดเหี้ยม ฝีมือการทอผ้าของอาร์คเนยอดเยี่ยมเหนือชั้นกว่าเทพีอธีนาอย่างเห็นได้ชัด แต่สิ่งที่ยิ่งองค์เทพีไม่พอพระทัยคือสารสาระที่สื่อออกมาจากผลงานของอาร์คเน เทพีอธีนาจึงลงโทษสาวช่างทอด้วยการสั่งให้เธอกลายร่างมาเป็นแมงมุมและอยู่ในสภาพที่ต้องทอสายใยไปชั่ววันนิรันดร์กาล

ในอีกสำนวนหนึ่งเทพีอธีนาทอผ้าเป็นลวดลายบรรยายตอนที่พระองค์มีชัยชนะเหนือเทพโพไซดอน (Poseidon) และชาวเมืองเอเธนส์ได้พร้อมใจกันยกพระเกียรติด้วยการตั้งชื่อเมืองเป็น “เอเธนส์” ซึ่งคล้ายไปตามพระนามแห่งองค์เทพี ในขณะที่ทอผ้าของอาร์คเนเป็นการบรรยายเหตุการณ์ที่เทพเจ้าซุสแอบมีความสัมพันธ์ฉู้สาวกับบรรดาสตรีเพศ เช่น เจ้าหญิงลีดา (Leda) ยุโรป้า (Europa) และดานาเอ (Danae) เป็นต้น เทพีอธีนายอมรับว่าฝีมือการทอผ้าของอาร์คเนยอดเยี่ยมไร้ที่ตำหนิ แต่พระองค์ก็มีความประสงค์ที่จะสอนบทเรียนให้แก่สาวช่างทอผู้เป็นเพียงมนุษย์ธรรมดา เพื่อว่าเธอจะได้ตระหนักถึงความอ่อนน้อมถ่อมตนและเคารพบูชาเทพเจ้ามากกว่าที่เป็นอยู่ เทพีอธีนาจึงทำลายผลงานของอาร์คเนพร้อมกับการทบตีระชงของเธอ ทั้งหมดที่เกิดขึ้นทำให้อาร์คเนลุแก่ความเขลาและรู้สึกอับอายขายหน้าเป็นกำลัง เธอตัดสินใจแขวนคอตายฉิวดี ฝ่ายเทพีอธีนาบังเกิดความสงสาร จึงนำสาวช่างทอกลับมาสู่การมีชีวิตอีกครั้งด้วยการปลดเชือกซึ่งขณะนั้นได้กลายมาเป็นใยแมงมุมทั้งหมด ส่วนร่างของอาร์คเนก็กลายเป็นแมงมุมโดยฉับพลัน

นอกจากสองสำนวนดังที่กล่าวมา ยังมีอีกสำนวนหนึ่งที่เทพเจ้าซุสเข้ามาเป็นผู้ตัดสินในการแข่งขันระหว่างเทพีอธีนา กับอาร์คเน โดยพระองค์ตัดสินให้เทพีอธีนาเป็นฝ่ายชนะ สถานการณ์ย่ำแย่ลงเมื่ออาร์คเนตั้งสัตย์เชิงประชดประชันว่าจะไม่ทอผ้าอีกตลอดไป

การสวมรองเท้าจากมุมมองคติชนวิทยา

พฤติกรรมอันโอหังของสาวช่างทอทำให้เทพีอิธินาโกรธเกรี้ยว จึงสั่งให้เธอกลายร่างมาเป็นแมงมุม เพื่อว่าเธอจะสามารถถักทอสายใยต่อไปโดยที่ไม่ละเมิดต่อคำสาปสถาบันที่ได้ประกาศเอาไว้ (เจือง ถิ หั่ง, 2562: 112-113)

เทพปกรณัมเกี่ยวกับประวัติของเทพเจ้าแห่งไวน์ของกรีก รวมถึงตำนานแมงมุมที่แตกออกเป็นหลายสำนวนซึ่งได้รับความนิยมอย่างมากในอาณานิคมที่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมของกรีก ได้ให้ข้อมูลในเรื่องที่เทพเจ้ามีรักมีอันเจิดจ้าและเป็นของร้อน และเป็นที่มาของอนุภาคที่เทพเจ้าจะไม่เผยแพร่องค์ที่แท้จริง นอกจากนั้น ยังสะท้อนคติความเชื่อที่มนุษย์ธรรมดาไม่ควรเทียบชั้นหรือหมิ่นเหม่ทวยเทพ พฤติกรรมอันโอหังของอาร์เคนทั้งการคุยโอ้อวดเกี่ยวกับฝีมือการทอผ้าของตนเองว่าเหนือชั้นกว่าเทพีอิธินา รวมถึงลวดลายที่เธอทอออกมาโดยบรรยายภาพที่เทพเจ้ากำลังกดขี่ข่มเหงมนุษย์หรือภาพที่เทพเจ้าขู่มิความสัมพันธ์อันชั่วช้ากับบรรดาเจ้าหญิง ล้วนแต่เป็นพฤติกรรมที่แสดงความหมิ่นเหม่เบื้องสูง และทำให้อาร์เคนต้องถูกลงโทษอย่างสาสมเพราะได้ทำในสิ่งที่มนุษย์ธรรมดาไม่พึงทำ

คติความเชื่อที่เทพเจ้าเป็นของร้อนจึงไม่เผยองค์ที่แท้จริงขณะลงมามนุษย์โลกยังเป็นที่ประจักษ์จากพระประวัติของพระพุทธเจ้า และในตำนานของประเทศเวียดนามอีกหลายเรื่องในหนังสือ “พลาณาภาพแห่งเทพปกรณัม” (โจเซฟ แคมป์เบลล์ และ บิลล์ มอยเยอร์ส, 2551: 337-338) มีข้อมูลที่ครั้งพระพุทธรูปเจ้าแรกประสูติ ไหริผู้หนึ่งได้ทำนายดวงชะตาของพระโอรสน้อยว่า จะเติบโตขึ้นเป็นผู้ปกครองโลกหรือไม่เช่นนั้นก็จะกลายเป็นพระศาสดาผู้ยิ่งใหญ่ อย่างไรก็ตาม พระราชบิดามีความปรารถนาให้พระโอรสสืบราชสมบัติต่อจากพระองค์ จึงจัดแจงให้พระโอรสได้รับการเลี้ยงดูเป็นพิเศษในบริบทที่พระองค์จะต้องสัมผัสกับสิ่งที่น่ารังเกียจหรือไม่น่าพึงพอใจ วันหนึ่งพระโอรสประสพสังข์จะออกไปดูชีวิตของผู้คนที่อยู่นอกวัง หนึ่งในเหล่าเทพเจ้าจึงจำแลงร่างเป็นชายชราท่าทางทรุดโทรมมายืนอยู่ในบริเวณที่พระโอรสจะทอดพระเนตรเห็น เมื่อโอรสหนุ่มได้เห็นภาพที่มนุษย์แก่ชราก็ตรอมพระทัย และกลับไปยังพระราชวังด้วยความรวดเร็ว ในครั้งที่สองที่เสด็จออกนอกวังโอรสหนุ่มได้เห็นภาพคนป่วยที่ผ่ายผอม อ่อนแรงและเดินโซซัดโซเซ และในครั้งที่สามพระองค์เห็นศพที่ติดตามมาด้วยผู้โศกเศร้าเสียใจ ทั้งหมดนี้ทำให้โอรสหนุ่มตระหนักได้ว่าชีวิตไม่เพียงกอบรับแต่สิ่งที่สวยงาม แต่ยังมีอีกด้านหนึ่งที่เป็นความชราภาพ ความเจ็บปวดและความมรณะ พระองค์จึงตัดสินใจตัดสินพระทัยอย่างแน่วแน่ที่จะเสด็จออกไปค้นหาวิถีแห่งการหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง

ส่วนตำนานเกี่ยวกับเชิดของเวียดนามกล่าวถึงพระภิกษุรูปหนึ่งที่ขึ้นชื่อว่าเคร่งครัดในการปฏิบัติกิจวัตรของพระสงฆ์ พระเจ้าแผ่นดินบังเกิดความเลื่อมใสจึงพระราชทานตำแหน่งพระสังฆราชให้ แต่พระภิกษุขอปฏิเสธสถาปนาบรรดาศักดิ์ทั้งหมด พระแม่กวนอิมซาบซึ่งพระทัยต่อความบริสุทธิ์ผุดผ่องของผู้ทรงศีลและอยากจะทดสอบพระภิกษุด้วยพระองค์เอง ถ้าหากพระภิกษุผ่านการทดสอบไปได้ พระแม่กวนอิมก็จะนำทางสู่ชมพูทวีปเพื่อการตรัสรู้ ดังนั้น ในขณะที่พระภิกษุออกเดินทางไปเยี่ยมสหายโดยต้องข้ามไปยังอีกฟากฝั่งหนึ่งของแม่น้ำ พระแม่กวนอิมก็แปลงร่างเป็นสตรีสวยสดงดงามคนหนึ่งซ่อนตัวอยู่ในเรือที่เทียบจอดที่ริมฝั่ง พระภิกษุเห็นมีเรือเพียงลำเดียวก็เสี่ยงเจราจาขอให้นาคตนไปยังอีกฟากฝั่งหนึ่ง ฝ่ายสตรีโฉมงามที่ซ่อนตัวอยู่ในเรือตอบตกลง และทันทีที่พระภิกษุก้าวขึ้นมานบนเรือ เธอก็รีบพายเรือออกจากฝั่ง แล้วนำเรือเข้าเทียบที่หาดทรายปลอดภัยคนแห่งหนึ่ง สตรีโฉมงามพยายามยั่ววนให้พระภิกษุเกิดความหวนไหวในช่วงแรก ๆ พระภิกษุได้กล่าวบริภาษพฤติกรรมอันไม่เหมาะสมของสตรีโฉมงาม แต่ในการทดสอบครั้งสุดท้ายพระภิกษุไม่สามารถหักห้ามใจต่อหญิงเจ้าเสน่ห์ จึงยื่นมือออกไปสัมผัสกับร่างของนางผู้เลอโฉมตามสัญชาตญาณแห่งบุรุษเพศ พระแม่กวนอิมบังเกิดความพิโรธสุดระงับจึงผลักพระภิกษุตกลงไปในแม่น้ำและสั่งให้กลายร่างเป็นเชิดไปชั่ววันวันตรวากันว่าถึงแม้จะต้องคำสาปจนกลายมาเป็นเชิด แต่ร่องรอยความเป็นพระภิกษุยังคงปรากฏอยู่ในหมู่เชิด เมื่อถูกฆ่าตายเชิดจะยึดขาหน้าออกมาประจบเข้าหากันแลประหนึ่งนักบวชที่กำลังพนมมือกราบไหว้บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์

ในภาคเหนือของประเทศเวียดนามมีทะเลสาบที่กว้างใหญ่ชื่อว่าทะเลสาบบา-เบ โดยมีเรื่องเล่าประกอบว่า หมู่บ้านแห่งหนึ่งได้ชื่อว่าเป็นหมู่บ้านแห่งพระพุทธศาสนา และผู้คนก็ล้วนแต่เป็นคนใจบุญสุนทาน เทพเจ้าอยากทดสอบน้ำใจของชาวบ้านด้วยพระองค์เอง จึงจำแลงกายเป็นหญิงขอทานที่ชราภาพและติดโรคเรื้อน เมื่อหญิงขอทานเข้าไปในหมู่บ้านและร้องขอความกรุณา ชาวบ้านต่างแสดงความรังเกียจและรีบไล่ออกไปจากบริเวณบ้าน อย่างไรก็ตาม หญิงขอทานได้พบแม่ลูกชวานาผู้ยากไร้ในระหว่างที่ทั้งสองกำลังออกไปทำนา จึงเข้ามาขอทานด้วยอาการที่น้ำสงสาร แม่ลูกชวานาเป็นคนใจบุญรับน้ำข้าวและน้ำอन्नน้อยนิดที่ได้ตระเตรียมไว้สำหรับรับประทานเป็นอาหารกลางวันมอบให้แก่หญิงขอทาน ฝ่ายหญิงขอทานหลังจากรับประทานข้าวและน้ำเสร็จแล้ว จึงกล่าวขอบคุณสองแม่ลูกและแจ้งให้ทั้งสองทราบถึงเรื่องที่ฝนจะตกลงมาอย่างหนักในตอนกลาง

การสวมรองเท้าจากมุมมองคติชนวิทยา

คืน พร้อมกับขอให้สองแม่ลูกเก็บตัวอยู่แต่ในบ้าน คำคืนวันนั้นที่หมู่บ้านได้จัดเทศกาลทางพระพุทธศาสนา และเกิดปรากฏการณ์ที่ฝนตกลงมาอย่างหนักจนกระทั่งทำให้หมู่บ้านถล่มลงมาเป็นแหล่งน้ำขนาดใหญ่ แต่ที่น่าอัศจรรย์ใจคือบ้านของแม่ลูกชานาผู้ยากไร้นั้นสูงขึ้นไปเรื่อย ๆ และอยู่เหนือพื้นน้ำ และในที่สุดก็กลายเป็นเกาะเล็ก ๆ แห่งหนึ่งอยู่กลางทะเลสาบ

ลักษณะร่วมของเทพเจ้าในเทพปกรณัมจากฝั่งตะวันตกและจากฝั่งตะวันออก ดังกล่าวข้างต้น คือ การไม่เผยองค์ที่แท้จริงในขณะที่ลงมาสวามิภักดิ์ ในกรณีของเทพเจ้าซุส พระองค์ได้แปลงกายเป็นชายรูปงามทุกครั้งก่อนจะมาหานางสิมิลี ในขณะที่เทพีเฮราได้จำแลงกายเป็นพี่เลี้ยงคนชราเพื่อเข้ามาหานาง เช่นเดียวกับที่เทพีอธีนาจำแลงกายเป็นหญิงชราเมื่อครั้งลงมาหาสาวช่างทอผ้าโอหัง ส่วนในพระประวัติของพระพุทธเจ้านั้น เทพเจ้าได้จำแลงกายเป็นสิ่งต่าง ๆ ที่ทำให้โอรสหนุ่มตระหนักถึงความโสโครกเศร้าของชีวิต ในตำนานเกี่ยวกับเชียดของเวียดนาม พระแม่กวนอิมจำแลงกายเป็นสตรีโฉมงามเพื่อทดสอบความบริสุทธิ์ของพระภิกษุ และในตำนานเกี่ยวกับทะเลสาบบาเบ เทพเจ้าก็ได้แปลงร่างเป็นหญิงขอทานที่ชราภาพและติดโรคเรื้อนสำหรับทดสอบความใจบุญสุนทานของชาวบ้าน คติความเชื่อที่เทพเจ้าไม่เผยองค์ที่แท้จริงและมีการปลอมตัวทุกครั้งที่เข้ามาหาสวามิภักดิ์ยังเป็นที่มาของประเพณีการต้อนรับแขกและธรรมเนียมการให้ทานแก่ผู้ขอในสังคมตะวันออก เช่น อินเดียและไทย หนังสือ “ฮิตอปเทศ” มีข้อความน่าสนใจว่า “อัคนีเป็นครูของทวิชาติ (พราหมณ์), พราหมณ์เป็นครูของวรรณะทั้งหลาย, สวามีเป็นเอกครูของภริยา, แต่ทว่าแขกที่มาหาเป็นครูของคนอื่นทั่วไป” (เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป, 2551: 31) เช่นเดียวกับที่ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (2521: 87-88) พระราชนิพนธ์ไว้ในบทละครเรื่องพระร่วง ว่า “เป็นธรรมเนียมไทยแต่โบราณ ใครมาถึงเรือนชานต้องต้อนรับ อย่างเลิศดั่งตามมีและตามเกิด ให้เพลินเพลิดกายกว่าจะกลับ” ประเพณีการต้อนรับแขกอย่างดีเลิศไม่เพียงทำให้เกิดธรรมเนียมที่เจ้าของบ้านจะไม่ทำอันตรายต่อแขกที่มาเยือน แต่ยังนำมาซึ่งขนบธรรมเนียมทางการทูตที่การฆ่าผู้ถือหนังสือทางการทูตเป็นการกระทำผิดอย่างร้ายแรงด้วย ในหนังสือ “สามก๊กฉบับนายทุน ตอน ‘โจโฉ นยกฯ ตลอดกาล’” (คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., 2556: 99-144) ได้กล่าวถึงธรรมเนียมข้อนี้ในสองตอน ตอนที่หนึ่งเมื่อโจโฉได้รับรายงานว่า โตเกี่ยมเจ้าเมืองซีจิ๋วมีส่วนเกี่ยวข้องกับการเสียชีวิตของโจโก้วเป็นบิดา จึงนำทัพมาล้อมเมืองซีจิ๋วไว้ด้วยความ

เคียดแค้น ฝ่ายเล่าปี่รีบเข้ามาช่วยโตเกียวโดยขออาสาเขียนหนังสือขอร้องให้โจโฉเลิกทัพ เมื่อโจโฉอ่านจดหมายของเล่าปี่ก็บันดาลโทสะถึงกับจะตัดศีรษะผู้ถือหนังสือ แต่กุนซือเป็นที่ปรึกษาได้เตือนสติว่า การฆ่าผู้ถือหนังสือทางการทูตเป็นการทำผิดขนบธรรมเนียม แต่โบราณ โจโฉได้สติจึงสั่งให้จัดงานเลี้ยงรับรองทูตก่อนจะคิดเรื่องตอบหนังสือเล่าปี่ ส่วนตอนที่สองคือเล่าปี่วางแผนกำจัดแม่ทัพสองคนคือเอียวฮองและหันเซียม โดยออกอุบายให้เชิญทั้งสองมากินโต๊ะและมีการนัดแนะกับกวนอูและเตียวหุยไว้ล่วงหน้าว่า หากเล่าปี่ทิ้งจอกสุราลงพื้นเมื่อใด ก็ให้กวนอูและเตียวหุยลงมือฆ่าเอียวฮองและหันเซียมได้ทันที เอียวฮองและหันเซียมได้รับคำเชิญก็ไม่มีความสงสัยใด ๆ รีบมากินโต๊ะ จากนั้นเล่าปี่แสร้งทำเป็นเมาสุรา ทิ้งจอกลงกับพื้น อันเป็นสัญญาณให้กวนอูและเตียวหุยเข้ามาตัดศีรษะเอียวฮองและหันเซียม คึกฤทธิ์ ปราโมช วิเคราะห์ว่า การกระทำของเล่าปี่แสดงให้เห็นว่าเขาเป็นคนโหดเหี้ยมไร้มนุษยธรรมเพราะฆ่าได้แม้แต่แขกที่ได้รับเชิญมารับประทานอาหารที่บ้าน

ด้วยเหตุที่เทพเจ้ามีรัศมีอันเจิดจ้าและเป็นของร้อน จึงจำต้องปกปิดพระองค์ให้พ้นจากสายตาของมนุษย์ เพราะหากมนุษยธรรมตาประจักษ์พระองค์ที่แท้จริงก็จะถูกเผาไหม้เป็นจุณ การปกปิดพระองค์อาจทำได้หลายรูปแบบ ซึ่งนอกจากการปลอมแปลงตัวดังเห็นได้จากเทพปรณัมแล้ว ยังหมายรวมถึงเรื่องที่เทพเจ้าจะสัมผัสกับสิ่งต่าง ๆ ไม่ได้ เพราะจะทำให้เกิดไฟไหม้ การสวมรองเท้าบาทเพื่อไม่ให้พระบาทต้องพื้นดินโดยตรง จึงกลายมาเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งที่ทำให้ทราบว่าผู้มาเยือนเป็นเบื้องสูง และเป็นสัญลักษณ์บ่งบอกถึงความแตกต่างระหว่างเทพเจ้ากับหมู่มวลมนุษย์ ดังนั้น มนุษย์ที่ตระหนักได้ว่าตนไม่ควรเทียบชั้นกับเทพเจ้าจึงแสดงความนอบน้อมออกมาในลักษณะของการไม่สวมรองเท้า ตามกาลเวลากการไม่สวมรองเท้าไม่เพียงเป็นสัญลักษณ์แห่งความอ่อนน้อมถ่อมตนต่อเบื้องสูง แต่ยังเป็นสัญลักษณ์แสดงความนับถือที่มักใช้ในกรณีไปร่วมงานศพบุคคลผู้เป็นที่เคารพรัก ในหนังสือ “พันหนึ่งทิวา” มีนิทานน่าสนใจชื่อว่า “นางในกระสอบ” (เสฐียรโกเศศ, 2512: 51-118) เป็นนิทานที่มีขนาดค่อนข้างยาวและเล่าในลักษณะนิทานไม่รู้จบ โดยข้อมูลเกี่ยวกับการไม่สวมรองเท้าปรากฏในตอนนี้อาบุลกาเซมพ่อค้าผู้มั่งมีและใจกว้างที่เคยให้ความช่วยเหลือทุกคนในเมืองที่เขาอาศัยนั้นเสียชีวิตลงอย่างกะทันหัน เมื่อคนในเมืองทราบเรื่องต่างก็พากันมาที่บ้านของอาบุลกาเซมในสภาพที่ไม่สวมหมวกและไม่สวมรองเท้าเพื่อแสดงความเคารพ ดังข้อความว่า “ชาวที่อาบุลกาเซม

การสวมรองเท้าจากมุมมองคติชนวิทยา

ได้ถึงแก่กรรมในเวลาปัจจุบันตัวนี้ รู้แพร่หลายไปในเมือง ไม่ว่าใครทั้งผู้หญิงผู้ชาย ต่างไว้ทุกข์ให้แก่อาบุลกาเซม และพากันมาแสดงความเคารพศพน ที่บ้าน ล้วนไม่สวมหมวกหรือสวมรองเท้าทุกคน” (เสฐียรโกเศศ, 2512: 92)

นอกจากนั้น ในหนังสือ “พม่าเสียเมือง” ยังกล่าวถึงตอนที่ขุนนางพม่าต้องไปเจรจากับอังกฤษเพื่อรักษาดินแดน เมื่อเรือขุนนางที่ถือสาส์นของพระเจ้าสีป่อมาถึงกองทัพเรืออังกฤษซึ่งอยู่ใต้กรุงอังวะเพียงเล็กน้อย ทหารอังกฤษก็คุมเรือของขุนนางเข้าไปเทียบข้างเรือกลไฟของแม่ทัพอังกฤษ แล้วขุนนางพม่าขึ้นไปบนเรือรบอังกฤษเพื่อยื่นสาส์นต่อแม่ทัพ ทั้งนี้ เป็นที่น่าสังเกตว่าขุนนางพม่าได้ถอดรองเท้าก่อนขึ้นไปบนเรือของแม่ทัพอังกฤษ ขณะที่อาการกิริยาต่าง ๆ ก็แสดงความนอบน้อมเป็นพิเศษ (ศีกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., 2561: 235)

ในเมื่อพฤติกรรมการไม่สวมรองเท้าเป็นการแสดงถึงความนอบน้อมและเจียมตัว การสวมรองเท้าในบริบทเดียวกันก็ย่อมจะเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อถึงความไม่ให้เกียรติ เมื่ออังกฤษเข้ายึดกรุงมณฑลทะเลย์ โดยเนรเทศพระเจ้าสีป่อที่เป็นพระมหากษัตริย์พระองค์สุดท้ายของพม่าออกนอกประเทศนั้น ตัวแทนของอังกฤษที่เข้าเฝ้าพระองค์ในท้องพระโรงก็ได้แสดงพฤติกรรมที่ผิดกับขนบธรรมเนียมประเพณีของทางราชสำนักพม่า คือ ไม่ถอดรองเท้าและไม่นั่งลงในระหว่างที่เฝ้า “พระเจ้าสีป่อเสด็จออกประทับยังพระที่นั่งสิงหาสน์ในท้องพระโรงข้างหน้า มีขุนนางและมหาดเล็กหมอบเฝ้าอยู่ประปรายซึ่งดูบางตากว่าแต่ก่อนอย่างมาก พันโทสเลเด็นเดินเข้าไปในท้องพระโรงโดยมิได้ถอดรองเท้า และเมื่อเข้าไปถึงหน้าพระที่นั่งแล้ว ก็ถวายคำนับแบบฝรั่งแล้วยืนเฝ้าฯ อยู่กลางห้องท้องพระโรง โดยที่ไม่ได้นั่งลงเฝ้าฯ อย่างที่ผู้ฝรั่งเคยต้องปฏิบัติในสมัยก่อน” (ศีกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., 2561: 251)

ทั้งหมดที่กล่าวมาเพียงพอสำหรับข้อสรุปที่ว่า การไม่สวมรองเท้า รวมถึงการถอดรองเท้าในหลายบริบทเป็นการแสดงความเจียมตัว ความอ่อนน้อมถ่อมตน และความเคารพนับถือที่ผู้น้อยมีต่อผู้ใหญ่ และที่สามัญชนธรรมดาเมื่อเทพเจ้า ไสคราติสเป็นนักปราชญ์ที่นับถือเทพเจ้าอย่างสูงสุดและเรื่องนี้ก็เป็นที่ยุติในวงกว้างพอ ๆ กับความอ่อนน้อมถ่อมตนของเขา ไสคราติสเคยกล่าวไว้ว่า การขาดแคลนความรู้ไม่จำเป็นที่จะต้องเป็นสิ่งเดียวกันกับความโง่เขลา และสิ่งที่ไม่มีความรู้ก็ไม่จำเป็นที่จะต้องเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจเสมอไป (เพลโต, 2555: 65-66) ดังนั้น เขาจึงพอใจกับปรากฏการณ์ที่เรียกว่า “พื้นที่ตรงกลาง” เป็นพิเศษและได้ยกตัวอย่างประกอบว่า ถ้าหากเรายึดคติที่มนุษย์ปรารถนาในสิ่งที่

ตนเองขาด ผู้ที่มีปัญญาสุขุมก็ย่อมจะไม่แสวงหาวิทยาความรู้อีกต่อไป ขณะเดียวกันหนึ่งในลักษณะที่เด่นชัดของผู้โง่เขลาเบาปัญญาคือพวกเขาจะพึงพอใจกับวิถีที่ตนเองกำลังเป็นอยู่ และการแสวงหาความรู้จึงเป็นเรื่องที่ไม่จำเป็นสำหรับพวกเขาโดยปริยาย ดังนั้นผู้ที่ตระหนักว่าตนเองเป็นนักศึกษาจริง ๆ จำต้องอยู่ในพื้นที่ตรงกลางระหว่างกลุ่มผู้ที่ฉลาดสุขุมกับกลุ่มผู้ที่โง่เขลาเบาปัญญา เพื่อว่าความรู้สึกลัวทวิภาวะวิทยาความรู้จะสถิตอยู่ในจิตใต้สำนึกของพวกเขาอย่างประจำเสถียร หนึ่งในวาทศิลป์ที่โด่งดังที่สุดของโสกราตีสและแสดงถึงความอ่อนน้อมถ่อมตนของเขาได้อย่างชัดเจนคือ “I know that I know nothing” อันแปลว่า “ข้าพเจ้ารู้ว่าข้าพเจ้าไม่รู้อะไรเลย” ความอ่อนน้อมถ่อมตนความเคารพบูชาเทพเจ้าอย่างสูงสุดประกอบกับบริบทของสังคมกรีกในสมัยเมื่อ 2,500 กว่าปีก่อนที่ถือคติว่ามนุษย์ไม่ควรเทียบชั้นกับเทพเจ้า ได้ช่วยอธิบายสาเหตุที่โสกราตีสพอใจเดินเท้าเปล่ามาตลอดชีวิตได้อย่างมีเหตุผล

2. ผลการศึกษาประเด็นเพราะเหตุใดพระมหากษัตริย์ไม่ดำเนินด้วยพระบาทเปล่า

ในปาฐกถาเรื่อง “สังคมสมัยอยุธยา” แสดง ณ หอสมุดแห่งชาติ ท้าวสุกรีพระนคร และต่อมาได้รวบรวมไว้ในหนังสือ “สามนคร” ศักดิ์สิทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2553: 45-72) ให้ความรู้ว่า ในสมัยสุโขทัยพระมหากษัตริย์ไทยทรงอยู่ในฐานะเป็นพ่อเมือง โดยปกครองราษฎรเยี่ยงบิดาปกครองบุตร ต่างจากความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับราษฎรในอาณาจักรอยุธยาที่เป็นไปในลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างเจ้ากับข้า ความแตกต่างดังกล่าวมาอาจเกี่ยวข้องกับการได้มาซึ่งราชสมบัติ เพราะตำแหน่งพระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาเป็นตำแหน่งที่ช่วงชิงกันโดยอาศัยอำนาจทางทหาร ผู้ใดที่มีกำลังทางทหารมากที่สุดก็มักจะได้ขึ้นเสวยราชย์ ซึ่งแตกต่างจากกรุงสุโขทัยที่เป็นการสืบราชสันตติวงศ์ฐานะของพระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาจึงตั้งอยู่บนพระราชอำนาจอย่างเดียว และมีความผูกพันอยู่กับพระราชอำนาจยิ่งกว่าสิ่งอื่นใดทั้งหมด หลักการแห่งอำนาจย่อมมีความแข็งแรงเด็ดเดี่ยวกว่าหลักการแห่งการสืบสายโลหิต และอาจเป็นเพราะเหตุนี้เองที่ราชอาณาจักรสุโขทัยต้องกลายมาเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรอยุธยาในเวลาต่อมา

สถานภาพของพระมหากษัตริย์ในสังคมอยุธยาที่แตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับสถานภาพของพระมหากษัตริย์ในสังคมสุโขทัยนั้น ยังเนื่องมาจากที่กรุงศรีอยุธยาได้ยึดถือ “ลัทธิไศเลนทร์” หรือ “ลัทธิเทวราช” ซึ่งมองว่าพระมหากษัตริย์เป็นสมมุติเทพ ในเมื่อ

การสวมรองเท้าจากมุมมองคติชนวิทยา

พระมหากษัตริย์อยู่ในฐานะเป็นเทพเจ้า และตามคติความเชื่อแต่โบราณที่พระเป็นเจ้ามี รัศมีเปล่งปลั่งและมีความร้อนโดยอาจเป็นอันตรายต่อมนุษย์ได้ จึงทำให้พระองค์นำเกรงขาม และทำให้เกิดกฎเกณฑ์ต่าง ๆ อันสืบเนื่องมาจากความน่าเกรงขามนี้หลายประการ

ลัทธิไศเลนทร์เริ่มเข้าสู่สังคมไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยาและเป็นผลจากปรากฏการณ์ที่เรียกกันว่า “การตีกลับทางวัฒนธรรม” ซึ่งเกิดขึ้นในหลายภูมิภาค ตัวอย่าง เช่น เมื่อโรมันเติบโตขึ้นเป็นราชอาณาจักรที่ทรงอำนาจในพื้นที่อันกว้างขวางและสามารถพิชิตกรีกได้ ก็ได้นำเอาวัฒนธรรมของกรีกมาใช้กับตนเองจนทำให้เกิดสิ่งที่เรียกกันว่า วัฒนธรรมกรีก-โรมัน เช่นเดียวกับกรณีของชาวฮั่นและชนเผ่าแมนจูในประเทศจีน โดยแมนจูเป็นชนเผ่าหนึ่งที่อาศัยอยู่ในทางภาคเหนือของประเทศ หลังจากกองทัพแมนจู เข้ายึดกรุงปักกิ่งซึ่งเป็นเมืองหลวงของราชวงศ์หมิงสำเร็จ ได้สถาปนาราชวงศ์ชิงขึ้น โดยปกครองประเทศจีนเป็นเวลานานกว่า 250 ปี ราชวงศ์ชิงมีจักรพรรดิทั้งหมด 12 พระองค์และเป็นราชวงศ์สุดท้ายที่ปกครองประเทศจีนตามระบอบศักดินา เป็นที่น่าสังเกตว่า ถึงแม้ชนเผ่าแมนจูจะเข้ายึดดินแดนที่เป็นของชาวฮั่น และสถาปนาราชวงศ์ชิงที่ปกครองประเทศจีนอันกว้างใหญ่ไพศาลมาเป็นเวลานานกว่า 250 ปี กระนั้น ชนเผ่าแมนจูก็ไม่สามารถนำวัฒนธรรมของตนเองมาเผยแพร่ให้แก่ชาวฮั่น กลับถูกกลืนกินและกลมเกลียว เข้าไปกับวัฒนธรรมของชาวฮั่นที่เป็นเจ้าของประเทศ จนท้ายที่สุดก็กลายมาเป็นชาวฮั่นอย่างสมบูรณ์ กรณีของไทยและขอมก็เช่นเดียวกัน เมื่อพระมหากษัตริย์ไทยมีอำนาจเหนืออาณาจักรเขมร ได้นำเอาวัฒนธรรมของขอมเข้ามาใช้กับบริบทของสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งคติความเชื่อเกี่ยวกับสถานภาพของพระมหากษัตริย์ที่อยู่ในฐานะเป็นเทพเจ้า อันเป็นแก่นหลักของลัทธิไศเลนทร์หรือลัทธิเทวราช

สถาบันพระมหากษัตริย์ในสมัยกรุงศรีอยุธยาได้เริ่มขึ้นที่พระเจ้าอู่ทองตั้ง กรุงศรีอยุธยาเมื่อราว พ.ศ. 1900 ต้นพุทธศตวรรษที่ 20 แต่ในความเป็นจริงก่อนที่พระเจ้า อู่ทองจะสร้างกรุงศรีอยุธยาขึ้นนั้นไทยมีอำนาจเหนืออาณาจักรเขมรแล้ว ตามพระราชพงศาวดารมีจารึกไว้ว่าศักราช 725 (พ.ศ. 1960) พระเจ้าอู่ทองมีรับสั่งให้ขึ้นไปเชิญพระรามศวร ลงมาจากเมืองลพบุรี และมีรับสั่งกับพระโอรสว่า “ขอมแปรพักตร์” แสดงให้เห็นว่าขอม ต้องอยู่ใต้อำนาจของพระเจ้าอู่ทอง มิฉะนั้นจะแปรพักตร์ไม่ได้ เมื่อเกิดเหตุการณ์อันเป็น ภัยต่อบ้านเมืองขึ้นพระเจ้าอู่ทองจึงมีรับสั่งให้พระรามศวรพระโอรสซึ่งครองเมืองลพบุรี อยู่ ณ ขณะนั้นยกทัพไปปราบเขมร อนึ่ง พระราชพงศาวดารยังบันทึกไว้ว่า ใน พ.ศ. 1960

พระเจ้าอู่ทองมีรับสั่งว่า “เจ้าแก้วเจ้าไทออกอหิวาตกโรคตาย” คือฤทธิ ปราโมช, ม.ร.ว. (2538: 22) ตั้งข้อสันนิษฐานว่า “เจ้าแก้วเจ้าไท” ไม่ใช่เจ้าของไทย แต่เป็นเจ้าทางฝ่ายเขมรที่ถูกส่งตัวมาประจำที่กรุงศรีอยุธยาในฐานะตัวจำนำ อันเป็นการป้องกันไม่ให้เขมรแข็งเมืองขึ้นตั้งแต่แรกตั้งกรุงศรีอยุธยา เมื่อเจ้าเขมรทั้งสองพระองค์เป็นอหิวาตกโรคทิวคต เขมรจึงแสดงแสนยานุภาพหรือที่พระเจ้าอู่ทองมีรับสั่งว่า “ขอมแปรพักตร์” เรื่องราวเกี่ยวกับ “เจ้าแก้วเจ้าไท” หรือเจ้าที่อยู่ในตำแหน่งรัชทายาทของเขมรยังปรากฏในเอกสารประวัติศาสตร์ไทยหลายแหล่ง โดยสันนิษฐานว่าเป็นรัชทายาทของเขมรและเป็นเจ้าองค์รองลงไป เพราะในแผ่นดินพระบรมราชาที่ 2 ปี พ.ศ. 1964 ไทยสามารถตีพระนครหลวงได้อีกครั้ง ปรากฏว่าพระยาแก้วพระยาไททรงอยู่ในตำแหน่งรัชทายาทของเขมร พระบรมราชาที่ 2 จึงโปรดฯ ให้นำพระยาแก้วพระยาไทมาประทับเป็นองค์ประกันที่กรุงศรีอยุธยา

เมื่อไทยตีพระนครลงสำเร็จได้รับประเพณีต่าง ๆ ของขอมนำมาใช้ในราชสำนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเพณีเกี่ยวกับพระบรมศพพระเจ้าแผ่นดิน หมายถึงเรื่องการสร้างปราสาทสำหรับเก็บพระบรมศพของพระเจ้าแผ่นดินขอมซึ่งผู้สร้างมีเจตนาให้เป็นเหมือนเขาพระสุเมรุอันเป็นที่สถิตของเทพเจ้า ที่ถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระเจ้าแผ่นดินไทยมีชื่อเรียกว่า “พระเมรุมาศ” แบบพระเมรุมาศของไทยแต่โบราณเป็นไปตามแบบปราสาทขอมคือมีปราสาทชั้นนอกที่เรียกว่า “พระเมรุมาศ” และปราสาทชั้นในที่เรียกว่า “พระเมรุทอง” ประกอบด้วยเมรุทิศและพลับพลาทรงธรรม เป็นต้น ซึ่งทั้งหมดนี้มีอยู่อย่างครบถ้วนที่นครวัดของเขมร นอกจากนั้น ยังมีภาพเทวตาและรูปสัตว์ต่าง ๆ ซึ่งไทยทำด้วยกระดาชขณะที่ขอมทำด้วยศิลาและบ้างทำด้วยสำริด อีกประเด็นที่น่าสนใจ คือปราสาทหินของขอมอันเป็นที่เก็บพระบรมศพของพระเจ้าแผ่นดินนั้น เมื่อเริ่มสร้างก็จะสร้างเรื่อยไปจนกระทั่งพระเจ้าแผ่นดินขอมเสด็จสวรรคตจึงยุติ ประเพณีเช่นนี้ยังคงมีอยู่ในเมืองไทย โดยเห็นได้จากการสร้างพระเมรุมาศของไทยที่ถือกันว่าต้องสร้างประดับประดาเรื่อยไปจนถึงวินาทีสุดท้าย ครั้นพระบรมศพเคลื่อนจากพระบรมมหาราชวัง เจ้าพนักงานที่สร้างพระเมรุมาศจึงหยุดการทำงาน ในการรับประเพณีของขอมมาใช้ ทางราชสำนักไทยได้ปรับเปลี่ยนรายละเอียดเล็กน้อยคือตามประเพณีของขอม เมื่อขึ้นรัชกาลใหม่ก็จะเริ่มสร้างปราสาทหินและสิ้นสุดลงเมื่อพระเจ้าแผ่นดินสวรรคต ส่วนตามประเพณีไทยพระเจ้าแผ่นดินสวรรคตแล้วจึงจะเริ่มมีการสร้างพระเมรุมาศขึ้น (คือฤทธิ ปราโมช, ม.ร.ว., 2556ก:

การสำรวจเท้าจากมุมมองคติชนวิทยา

46-47) คติความเชื่อที่พระมหากษัตริย์อยู่ในฐานะเป็นเทพเจ้า ยังเป็นที่ประจักษ์จากกฎระเบียบอันเก่าแก่ทั้งของทางราชสำนักไทย เขมร พม่า และเวียดนาม โดยผู้วิจัยขอยกตัวอย่างเพื่อให้เห็นภาพ ดังนี้

การที่พระมหากษัตริย์อยู่ในฐานะเป็นเทพเจ้าทำให้พระราชวังอันเป็นที่ประทับของพระองค์มีฐานะเทียบเท่ากับเทวสถาน โดยต้องมีพราหมณ์ประจำอยู่ทุกแห่ง ศิกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2538: 25) สันนิษฐานไว้ในหนังสือ “ศิกฤทธิ์พุด” ว่า พราหมณ์รุ่นแรกที่ประจำในพระราชวังไทยน่าจะเป็นพราหมณ์เขมรที่เข้ามาปฏิบัติบูชาของคเณศวรซึ่งมาประทับอยู่ในกรุงศรีอยุธยา ตามคติฮินดูในการบูชาเทพเจ้าของพราหมณ์จำต้องมีการก่อไฟหรือที่เรียกว่า “กองกุ่มท์” สำหรับการใส่เชื้อเพลิงเข้าไปในไฟนั้นเรียกว่า “โหมกุ่มท์” อันจะทำให้ไฟสว่างขึ้นและคงอยู่ต่อไปเรื่อย ๆ ที่พระนครหลวงของเขมรมีห้องพิเศษสำหรับบูชาไฟเรียกว่า “กลาโหม” โดยคำว่า “กลา” แปลว่า “ห้อง” ขณะที่คำว่า “โหม” หมายถึง การโหมกุ่มท์หรือการจุดไฟ เมื่อพระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาวัลลภธิ์คเณศวรจากเขมรเข้ามาใช้ ห้องบูชาไฟหรือ “กลาโหม” ก็จำต้องเข้ามาอยู่ในพระราชวังด้วย ครั้นถึงรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้โปรดฯ ให้ทหารเข้ามาเฝ้ากลาแทนพราหมณ์เขมร อาจเพราะพระองค์ไม่ไว้วางใจพราหมณ์เขมรด้วยเกรงว่าขาดความซื่อตรงจงรักภักดีและอาจทำร้ายพระองค์ได้ ซึ่งทำให้คำ “กลาโหม” มีความผูกพันอยู่กับราชการทหารมาตราบเท่าทุกวันนี้

ความเชื่อที่พระมหากษัตริย์เป็นเทพเจ้าในศาสนาฮินดูยังทำให้ต้องมีสิ่งอื่น ๆ ประกอบ ได้แก่พระราชลัญจกร 3 องค์ พระราชลัญจกรองค์แรกคือพระราชลัญจกรมหาอุณโหลม อักษร “อุ” ที่เป็นตัวหนังสือของขอมเป็นอักษรย่อของคำว่า “โองการ” อันหมายถึงเทวโองการของพระศิวะ ส่วนพระราชลัญจกรองค์ที่ 2 คือตราพระครุฑพ่าห์หรือครุฑพ่าห์เนื่องจากครุฑเป็นพาหนะของพระนารายณ์ ขณะที่พระราชลัญจกรองค์ที่ 3 คือตราพระราชลัญจกรหงส์พิมาน เป็นรูปหงส์และบนหลังมีบุษบกเพราะหงส์เป็นพาหนะของพระพรหม เมื่อประทับพระราชลัญจกร 3 องค์นี้ลงไปพระราชโองการหรือกฎหมายแล้ว จะเชื่อถือกันว่าเป็นโองการของเทพเจ้าอันเป็นโองการสูงสุด

การที่พระราชวังของพระมหากษัตริย์มีฐานะและลักษณะอย่างเดียวกันกับ เทวสถาน จึงเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ซึ่งทุกคนต้องให้ความเคารพ ในสมัยหนึ่งเคยมีกฎหมาย บังคับให้ผู้สัญจรไปมาต้องถอดรองเท้า ถอดหมวกและหุบร่มเมื่อเดินทางเข้ามาใกล้ พระราชวังในระยะทางที่แลเห็นยอดพระมหาปราสาท สำหรับผู้ที่เดินทางโดยเรือก็มีการ ห้ามขึ้นแจว แต่ให้นั่งลงแจวหรือพายในขณะที่เรือผ่านพระราชวัง ความศักดิ์สิทธิ์หรือ ความบริสุทธิ์แห่งทวยเทพยังขยายออกไปทั่วราชอาณาจักรของพระมหากษัตริย์ เป็นต้นว่าห้าม เฆศพในเขตพระนคร หากผู้ใดเสียชีวิตลงต้องรับนำศพออกจากกำแพงพระนครภายใน เวลา 12 ชั่วโมง ยกเว้นพระบรมศพและพระศพพระบรมวงศานุวงศ์ ผู้ที่เจ็บไข้ใกล้จะ เสียชีวิตในวัง ต้องห้ามออกไปให้เสียชีวิตอยู่ข้างนอก หรือในกรณีสุดท้ายที่มีผู้เสียชีวิตลง อย่างกะทันหัน พราหมณ์ในราชสำนักต้องทำพิธีล้างเสนียดที่เรียกว่า “กลบบาฬรฺสูม เพลิง” เพื่อสร้างความบริสุทธิ์ขึ้นใหม่ (คิกฤติ ปราโมช, ม.ร.ว., 2557: 13-14)

ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ห้ามไม่ให้มีการเฆศพหรือจัดงานศพภายในเขต พระนครได้รับการปฏิบัติอย่างเคร่งครัดในประเทศเวียดนามในสมัยที่ยังปกครองกันตาม ระบบศักดินา หนังสือชีวประวัติของประธานาธิบดีโฮจิมินห์ที่เป็นผู้นำการปฏิวัติเพื่อกอบกู้ เอกราชของชาวเวียดนามให้ข้อมูลว่า เมื่ออายุได้ 10 ขวบประธานาธิบดีโฮจิมินห์ต้องอาศัย อยู่กับมารดาตามลำพังที่เมืองหลวงเว้เนื่องจากบิดาไปรับราชการที่ต่างจังหวัด ครั้นผู้เป็น มารดาเสียชีวิตลงหลังจากคลอดบุตรคนที่สี่ซึ่งเป็นน้องชายของประธานาธิบดีโฮจิมินห์ เพื่อนบ้านก็ช่วยกันนำศพผู้วายชนม์ออกจากเขตพระนคร โดยฝังไว้ในพื้นที่อยู่นอกเมือง หลวง

เมื่อลัทธิไศเลนทร์เข้ามาสู่สังคมไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา ความใกล้ชิดระหว่าง พระมหากษัตริย์กับประชาชนดังที่ประจักษ์ในสมัยสุโขทัยก็เปลี่ยนไปอย่างสิ้นเชิง พระมหากษัตริย์ในสมัยอยุธยาที่อยู่ในฐานะเป็นเทพเจ้าต้องสถิตอยู่ในที่สถิตลับคือใน พระราชฐานชั้นในเป็นส่วนใหญ่เพื่อให้พ้นจากสายตาของสามัญชน อนึ่ง ถึงแม้พระองค์จะ ต้องเสด็จออกให้ปรากฏแก่สายตาของคนทั้งปวงเป็นครั้งคราว การเสด็จออกก็ต้องทำให้ เป็นพิธีใหญ่และมีความศักดิ์สิทธิ์เช่นเดียวกับที่เทพเจ้ามาปรากฏพระองค์ พระมหากษัตริย์ ต้องทรงเครื่องต้นภูษิตาภรณ์และทรงพระมหาพิชัยมงกุฎหรือพระขรรค์ ทำให้พระองค์ มีความงดงามเปล่งปลั่งเหมือนเทพเจ้าในความคิดของมนุษย์ ประทับบนพระที่นั่งหรือ

การสวมรองเท้าจากมุมมองคติชนวิทยา

ราชบัลลังก์ซึ่งตั้งอยู่บนที่สูงและจำหลักให้เหมือนเขาพระสุเมรุอันเป็นที่สิงสถิตของเทพเจ้า มีม่านทองกันไว้ข้างหน้า เมื่อได้เวลาเสด็จออกก็จะเผยพระวิสูตรและประโคมด้วยสังข์และ บัณเฑาะว์ ตลอดจนฆ้อง กลอง แตร และเครื่องดุริยางคดนตรีอื่น ๆ การที่พราหมณ์เฝ้าสังข์ก็ เพื่ออัญเชิญพระนารายณ์ผู้ซึ่งบรรทมอยู่เหนือเกษียรสมุทร ขณะที่การแกว่งบัณเฑาะว์มี วัตถุประสงค์เพื่ออัญเชิญพระอิศวรในฐานะเป็นพระนาฏราชทรงพ้อนรำอยู่ในจังหวะซึ่ง ทำให้ความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ของธรรมชาติเป็นไปได้

คติความเชื่อถือที่พระมหากษัตริย์อยู่ในฐานะเป็นเทพเจ้าและมีความร้อนที่อาจ เป็นอันตรายต่อมนุษย์ ยังทำให้เกิดกฎเกณฑ์ต่าง ๆ เช่น มีการห้ามจับต้ององค์พระมหากษัตริย์ข้อ ห้ามดังกล่าวถือกันอย่างเคร่งครัดจนปรากฏในกฎหมายเตียรบาลว่า เมื่อพระมหากษัตริย์ เสด็จพระราชดำเนินโดยเรือพระที่นั่งจะต้องมีมะพร้าวห้าวผูกไว้เป็นคู่ ๆ ในที่ต่าง ๆ ของเรือ หากเกิดกรณีที่เรือพระที่นั่งล่มลง ต้องโยนมะพร้าวห้าวไปถวายให้ทรงเกาะ และห้ามผู้ใด ว่ายน้ำไปแตะต้องพระองค์เป็นอันขาด อย่างไรก็ตาม การแตะต้องพระองค์ก็จำต้องมีขึ้น เป็นบางครั้ง เช่น ในการทรงเครื่องใหญ่จำเริญเส้นพระเจ้า เวลาทรง รวมถึงเมื่อพระมหา กษัตริย์สวรรคต ความจำเป็นเหล่านี้ทำให้เกิดมีกรรมภาษามาลาขึ้น โดยใช้วิธีสืบทอดต่อกันมา ไม่ใช่การแต่งตั้ง การที่พระราชสรีระทุกส่วนของพระมหากษัตริย์ เช่น เส้นพระเจ้า หรือพระนขา ล้วนเป็นของศักดิ์สิทธิ์และมีความร้อนแรง หากตกลงถึงแผ่นดินก็จะทำให้ แผ่นดินแห้งแล้ง เพาะปลูกสิ่งใดไม่ขึ้นและนำความเดือดร้อนมาสู่คนทั่วไป ทำให้การจำเริญเส้นพระเจ้าเป็นเรื่องใหญ่และต้องมีพิธีประกอบเป็นอันมาก พระราช อาสน์ที่ประทับจะต้องปูใบตองที่พื้นก่อน จากนั้นปูหนังราชสีห์แล้วจึงปูผ้าขาวทับ ในการ จำเริญเส้นพระเจ้าแต่ละครั้งต้องใช้มือรับแล้วนำใส่ภาชนะไว้ เมื่อรวมได้มากแล้วจึงนำใส่ ผอบ และนำไปลอยกลางพระมหาสมุทรเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดไฟไหม้

การมองพระมหากษัตริย์ก็เป็นเรื่องต้องห้ามด้วย แม้ขณะหมอบเฝ้าอยู่ในระยะ ใกล้ ผู้เฝ้าต้องเบือนหน้าไปอีกทางหนึ่งเพราะเกรงว่ารัศมีของเทพเจ้าจะทำให้คนมอง ตาบอด และต่อมาถือเป็นมารยาทในราชสำนัก การมองพระองค์แต่ไกลเป็นเรื่องต้องห้าม เช่นเดียวกัน ในเวลาที่พระมหากษัตริย์เสด็จพระราชดำเนินผ่านบ้านคน ไม่ว่าจะทางบก หรือทางน้ำ ผู้ใดฝ่าฝืนจะถูกททการในขบวนเสด็จใช้กระสุนยิงที่ลูกตา แม้แต่บ้านเรือนตาม ทางเสด็จพระราชดำเนินก็ต้องปิดประตูหน้าต่างไว้ให้มิดชิด ครั้งหนึ่งพระบาทสมเด็จพระ

พระพุทธเลิศหล้านภาลัยแห่งกรุงรัตนโกสินทร์เสด็จพระราชดำเนินทางชลมารคและได้ยินเสียงผู้หญิงร้องโอดครวญด้วยเสียงอันดัง เมื่อมีรับสั่งถามสาเหตุก็ได้รับความว่า ผู้หญิงคนหนึ่งถูกทหารใช้กระสุนยิงที่ลูกตาเพราะมองมาทางเรือพระที่นั่ง รัชกาลที่ 2 จึงมีรับสั่งให้หยุดเรือพระที่นั่งและให้หมอหลวงลงไปรักษาตาแก่ผู้หญิงคนนั้น และมีพระบรมราชโองการห้ามไม่ให้ใช้กระสุนยิงผู้คนที่มองมายังพระองค์อีกต่อไป หากปรากฏว่ามีผู้ใดมองก็ให้ทหารขึ้นกระสุนยิงเอาหูให้กล้วเท่านั้น เมื่อถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีประกาศพระบรมราชโองการให้บ้านเรือนสองข้างทางเสด็จพระราชดำเนินเปิดประตูหน้าต่างตามปกติ และมีรับสั่งแนะนำให้เจ้าของบ้านทุกแห่งออกมาเฝ้าที่หน้าบ้านเพื่อพระองค์จะมีพระราชปฏิสันถารทักทายตามสมควร

ประเทศพม่าในรัชสมัยที่พระเจ้าสีป่อทรงปกครองยังคงรักษารธรรมเนียมการห้ามมองพระมหากษัตริย์ไว้อย่างเคร่งครัด หลังจากที่พระเจ้าสีป่อขึ้นเสวยราชย์สืบต่อจากพระเจ้ามินดงผู้เป็นพระราชบิดา ก็เสด็จออกเสียบพระนครทางชลมารคพร้อมกับพระมเหสีตามราชประเพณี โดยราษฎรที่มาเฝ้ารับเสด็จต่างถูกห้ามไม่ให้หย่อนน้าขึ้นมามองพระองค์ ดังข้อความต่อไปนี้ “ครั้นถึงเวลากำหนดซึ่งตกในเดือนห้าสิ้นฝนแล้ว พระเจ้าสีป่อก็เสด็จออกเสียบพระนครทางชลมารค พระเจ้าสีป่อและพระนางศุภยาลิตเสด็จลงเรือพระที่นั่งปิดทอง มีเรือขบวนแห่แทนตามราชประเพณี รอบคู้พระนครนั้น มีทหารแต่งเต็มยศตามหมวดหมู่หนึ่งกลาบาด และมีราษฎรมาคอยเฝ้าชมพระบารมีกันอย่างล้นหลาม เมื่อเรือพระที่นั่งผ่านมา ราษฎรทั้งปวงก็ลงหมอบกราบถวายบังคมก้มหน้าอยู่ เพราะทหารคอยห้ามมิให้หย่อนน้าขึ้นมาดูได้” (คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., 2561: 152)

ความร้อนแรงแห่งพระมหากษัตริย์ยังทำให้เกิดข้อห้ามที่ไม่ให้พระโลหิตของพระองค์ตกถึงแผ่นดิน ทั้งนี้ก็หมายรวมถึงพระโลหิตของพระบรมวงศ์ด้วยเพราะถือว่าเป็นเลือดกษัตริย์เหมือนกัน หากมีความจำเป็นที่จะต้องสำเร็จโทษพระมหากษัตริย์หรือเจ้านายในพระราชวงศ์ ต้องนำพระองค์เข้าถุงแพรสีแดงแล้ววางไว้บนใบตองโดยมีการปูผ้าขาวทับเพื่อเป็นเครื่องกันความร้อน จากนั้นจึงทุบด้วยท่อนจันทน์ “ท่อนจันทน์” ในที่นี้คือไม้จันทน์ที่เหลาเป็นกระบองยาวพอเหวี่ยงได้สะดวก และใช้กระบองตีที่คอต่อให้คอหักสิ้นพระชนม์โดยไม่ตกพระโลหิตหรือถึงจะมีตกบ้างเล็กน้อยก็กลมกลืนเข้ากับสีผ้าแดงของถุงที่ใส่พระองค์เพื่อไม่ให้เป็นที่สังเกตได้

การสวมรองเท้าจากมุมมองคติชนวิทยา

ประเทศพม่าในแผ่นดินพระเจ้าสีป่อเป็นยุคสมัยที่เต็มไปด้วยความพลิกผัน ทั้งจากการช่วงชิงอำนาจภายในประเทศและการคุกคามของประเทศล่าอาณานิยม ตะวันตก การที่พระเจ้าสีป่อไม่ใช่พระโอรสองค์โตของพระเจ้ามินดง ทั้งยังประสูติจาก พระมารดาที่เป็นเพียงเจ้าฟ้าไทใหญ่ ทำให้พระเจ้าสีป่อแทบไม่มีความหวังที่จะได้ขึ้นครอง ราชสมบัติ อย่างไรก็ตาม เมื่อพระองค์ได้รับความช่วยเหลือจากพระนางอเลนนดอ ซึ่งเป็นตำแหน่งรองลงมาจากพระอัครมเหสีพม่า ก็ได้ขึ้นเสวยราชย์ต่อจากพระราชบิดา และเมื่อได้ขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดินแล้ว พระเจ้าสีป่อก็ได้รับสั่งให้สำเร็จโทษเจ้านายทั้งปวงที่ อาจเป็นภัยต่อพระราชบัลลังก์ เจ้านายพม่าทั้งหญิงและชาย ตลอดจนพระชนนี เจ้าจอม มารดาที่ถูกสำเร็จโทษและถูกประหารในครั้งนั้นมีหลายพระองค์ จึงต้องเตรียมการต่าง ๆ ไว้ให้พร้อม และที่สำคัญพนักงานฝ่ายในได้รับสั่งให้เย็บถุงผ้าแดงเป็นจำนวนมากจน ผ้าแดงที่คลังในไม่พอ ต้องออกไปกว้านซื้อมาจากนอกวังด้วย การสำเร็จโทษเจ้านายฝ่าย หน้าที่ต้องใช้ท่อนจันทน์ทุบไปที่พระศอด้านหลังตรงคอต่อ ส่วนพระมเหสีและเจ้านาย ฝ่ายในใช้ทุบที่พระศอทางด้านหน้าตรงลูกกระเดือก ขณะที่เจ้าจอมมารดาและคนอื่น ๆ ที่ ไม่ใช่เจ้า ให้ใช้ดาบหรือใช้ไม้กระบองตามแต่เพศฉพาะจะเห็นสนุก (คิกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., 2561: 109-113)

ในฐานะที่พระมหากษัตริย์เป็นเทพเจ้าจึงมีความแตกต่างจากสามัญชนธรรมดา อาทิ ไม่ป่วยไข้ ไม่แก่ ไม่ตายและไม่มีความเปลี่ยนแปลงในร่างกาย เช่น อ้วนขึ้นหรือผอม ลง จึงห้ามถามถึงอาการพระประขาวของพระมหากษัตริย์ ในสมัยก่อนแม้แต่ทรง พระประขาวก็ไม่ออกข่าวให้รู้กัน การประกาศอาการพระประขาวเริ่มกระทำขึ้นในสมัย รัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อพระมหากษัตริย์สิ้นพระชนม์ชีพลงก็ไม่มีการใช้ศัพท์ ไต ๆ ที่หมายถึงการตาย แต่เรียกว่า “สวรรคต” ที่แปลว่า “ไปสวรรค” ซึ่งเป็นธรรมดาของ พระเป็นเจ้า ความเป็นเทพเจ้าของพระมหากษัตริย์ยังแสดงออกจากรธรรมเนียมประเพณีที่ ห้ามไม่ให้ออกพระนาม ในสมัยรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้มีการสร้างวัดมกุฏ กษัตริย์ขึ้น แต่ราษฎรก็ไม่กล้าเรียกชื่อวัดที่ผูกกับพระนาม จึงเรียกเป็นชื่ออื่นว่า วัด “พระนามบุญญิติ” ชื่อถนนรวมถึงชื่อซอยต่าง ๆ เช่น “ถนนนามบุญญิติ” หรือ “ซอย นามบุญญิติ” ก็ล้วนแต่มีประวัติความเป็นมาที่ผูกพันกับคติความเชื่อในลัทธิไสยศาสตร์ ทั้งสิ้น (คิกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., 2538: 27)

ข้อมูลเกี่ยวกับกฎระเบียบต่าง ๆ ที่ใช้กันในราชสำนักของไทย พม่า เขมร และ เวียดนาม ทำให้ทราบว่า คติความเชื่อที่พระมหากษัตริย์อยู่ในฐานะเทพเจ้านั้น เป็นคติความเชื่อที่มีอิทธิพลอย่างกว้างขวาง และเป็นแบบแผนที่ได้ถือปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัดในช่วงเวลาอันยาวนาน การที่พระมหากษัตริย์เป็นเทพเจ้าซึ่งเป็นของร้อนแรงได้ทำให้เกิดข้อบังคับต่าง ๆ เพื่อป้องกันไม่ให้สามัญชนธรรมดาได้รับอันตรายจากการมองหรือจากการสัมผัสพระองค์ ตลอดจนข้อห้ามที่ไม่ให้สัรรีทุกส่วนของพระมหากษัตริย์สัมผัสกับพื้นดินเพราะจะทำให้แผ่นดินแห้งแล้ง การทำกรรมไม่ได้ผล และอาณาประชาราษฎร์จะพลอยเดือดร้อนตามไปด้วย ด้วยเหตุนี้ เมื่อพระมหากษัตริย์เสด็จพระราชดำเนินไปในที่ต่าง ๆ จึงต้องทรงฉลองพระบาท และแม้จะทรงฉลองพระบาทแล้วเพื่อความแน่นอนทางที่เสด็จพระราชดำเนินยังต้องมีลาดพระบาทรองรับอีกชั้นหนึ่งซึ่งอาจเป็นพรมหรือเสื่อโดยตลอดด้วย

อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ได้จุดประกายจากข้อสังเกตเล็ก ๆ เกี่ยวกับเรื่องที่โสกราตีสนักปราชญ์ชาวกรีกในสมัยโบราณเมื่อ 2,500 ปีก่อนไม่สวมรองเท้าตลอดชีวิต ซึ่งเป็นการปฏิบัติที่แตกต่างจากคนรอบข้างที่อยู่ในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมอันเดียวกัน จากจุดนำสังเกตครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงศึกษาบุคลิกลักษณะส่วนตัวของโสกราตีสเพื่อค้นหาคำตอบว่าเพราะเหตุใดเขาจึงประพฤติตนแตกต่างจากชาวกรีกคนอื่น ๆ ทำให้ได้คำตอบว่าโสกราตีสเป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตนและมีความเคารพเทพเจ้าอย่างสูงสุด จึงเลือกที่จะไม่สวมรองเท้าตลอดชีวิตเพื่อแสดงออกถึงความเคารพนอบน้อมต่อเบื้องสูง ข้อสรุปครั้งนี้ไม่ได้มีความหมายเดียวกันกับเรื่องที่ว่า ชาวกรีกที่อาศัยอยู่ในยุคสมัยเดียวกันกับโสกราตีสไม่มีความเคารพนอบน้อมต่อเทพเจ้า ตรงกันข้ามจากข้อมูลที่ปรากฏในหนังสือเกี่ยวกับโสกราตีสทั้งที่เป็น “ซิมโพเซียม” และ “วันสุดท้ายของโสกราตีส” ต่างก็สะท้อนให้เห็นว่าชาวกรีกที่อยู่ในยุคสมัยเดียวกันกับเขาล้วนแต่ยำเกรงเทพเจ้าและได้แสดงความเคารพนอบน้อมออกมาในรูปแบบที่หลากหลาย เป็นต้นว่า ก่อนจะมีการประชุมเพื่อแสดงความรู้ความคิดเห็นหรือที่เรียกว่า “ซิมโพเซียม” นั้น ผู้ร่วมงานต้องกรวดน้ำเป็นพิธีการทางศาสนา จากนั้นก็ขับร้องลำนำเพลงสดุดีเทพเจ้าและจิบเหล้าองุ่นบริสุทธิ์ที่ไม่ได้เจือน้ำซึ่งถือเป็นเครื่องดื่มศักดิ์สิทธิ์ หรือในเวลาที่มีการเอยถึงนามของเทพเจ้าแต่ละองค์ก็ล้วนแต่พูดถึงด้วยความสำรวมอย่างยิ่ง

การสวมรองเท้าจากมุมมองคติชนวิทยา

ในสังคมกรีกในยุคสมัยที่โสคราตีสมีชีวิตอยู่ ความเชื่อถือเกี่ยวกับพละนาภาพของเทพเจ้าเป็นความเชื่อถือที่ทรงพลัง นิยายหรือตำนานว่าด้วยเรื่องที่เทพเจ้าลงโทษมนุษย์เพราะความไม่เจียมตัวจึงมักจะได้รับคามนิยามอย่างสูง นอกจากตำนานเกี่ยวกับแมงมุมที่นำเสนอก่อนหน้านี้แล้ว กลุ่มของโสคราตีสที่ร่วมงานซิมโพเซียมยังได้บอกเล่าถึงนิยายที่เทพเจ้าลงโทษมนุษย์เนื่องจากพวกเขากล้าเทียบชั้นกับเบื้องสูงว่า ธรรมชาติดั้งเดิมของมนุษย์เคยมีสามเพศ คือ บุษเพศ สตรีเพศและเพศที่สามที่มีการผนวกกันระหว่างสองเพศแรก ดังนั้น มนุษย์จึงมีความสมบูรณ์พร้อมและมีพลังที่น่ากลัวมากกว่าในปัจจุบัน อันนำไปสู่ความทะเยอทะยานที่จะขึ้นไปประลองยุทธ์กับเหล่าทวยเทพ เทพเจ้าซุสจึงตัดสินใจสั่งให้แบ่งครึ่งตัวของมนุษย์จากหนึ่งให้กลายเป็นสอง ทำให้พวกเขาอ่อนแอลงและเริ่มปฏิบัติตนอย่างนุ่มนวลมากขึ้น นิยายเรื่องนี้สื่อความเป็นนัยว่าเทพเจ้าทั้งหลายอยู่ในสถานภาพที่เหนือกว่ามนุษย์ ดังนั้น ถ้าหากไม่รู้จักเจียมตัวมนุษย์ก็ย่อมจะประสบหายนะ อิทธิพลของแนวคิดว่าด้วยพละนาภาพของเทพเจ้าทำให้ชาวกรีกมีความเคารพอ่อนน้อมต่อเทพเจ้าโดยทั่วกันและในรูปแบบที่หลากหลาย ในกรณีของโสคราตีสนอกจากจะปฏิบัติตามธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ดังที่ชาวกรีกในสมัยเดียวกันนิยมปฏิบัติแล้ว เขายังพอใจกับการไม่สวมรองเท้าไปตลอดชีวิตด้วย ถึงแม้การไม่สวมรองเท้านั้นจะไม่ได้เป็นข้อบังคับหรือเป็นธรรมเนียมประเพณีที่ได้รับความนิยม แต่ในเมื่อการสวมรองเท้าเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งที่บ่งบอกถึงการแบ่งชั้นวรรณะระหว่างเทพเจ้ากับมนุษย์สามัญ โสคราตีสก็พอใจที่จะเดินเท้าเปล่าเพื่อแสดงความอ่อนน้อมต่อเบื้องสูงโดยไม่โยติว่าพฤติกรรมเช่นนี้ได้ทำให้ทหารที่ออกไปสู้รบด้วยกันเข้าใจผิดว่าโสคราตีสพยายามตั้งตัวให้ดูสูงส่งกว่าพวกเขา

ในหนังสือ “พละนาภาพแห่งเทพปรณัม” ได้พูดถึงประเด็นที่ปรณัมและแนวคิดจำนวนมากแม้จะประจักษ์ในวัฒนธรรมที่อยู่ห่างไกลกันอย่างลิบลิ้นแต่กลับมีองค์ประกอบที่คล้ายคลึงกันอย่างอัศจรรย์ ตัวอย่าง เช่น เราพบนิทานจำนวนมากที่สะท้อนแนวคิดการทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว หรือเรื่องราวเล่าขานเกี่ยวกับสตรีที่เป็นสามัญชนธรรมดาถูกรังแกเอาเปรียบโดยคนรอบข้าง แต่ด้วยคุณงามความดีนานาประการ ท้ายที่สุดเธอก็ได้สมรสกับบุคคลที่เป็นผู้สูงศักดิ์ ทำให้ได้ปรับเปลี่ยนสถานภาพของตนเองคือขึ้นไปอยู่ในวรรณะเดียวกันกับชนชั้นสูงสุดของสังคม โจเซฟ แคมพ์เบลล์ อธิบายปรากฏการณ์นี้ว่าเกิดจากสิ่งที่เรียกว่า “archetypes” คือความคิดปฐมภูมิ (elementary ideas) หรือความคิด “พื้นฐาน” (‘ground’ ideas)” (โจเซฟ แคมพ์เบลล์ และ บิลล์ มอยเยอร์ส,

2551: 101-102) และ กิ่งแก้ว อัทธากร (2553: 1) ได้แปลคำ “archetype” มาเป็นภาษาไทยว่าหมายถึง “ต้นแบบ” “อนุภาคต้นแบบ” หรือ “แม่พิมพ์” ซึ่ง “ถือว่ามีรูปแบบดั้งเดิมที่เป็นต้นเค้าของความคิด อนุภาค และเรื่องราว จากยุคสมัยซึ่งไม่อาจกำหนดนับได้ และจากแหล่งที่มาซึ่งทำให้เราต้องใคร่ครวญและพิสูจน์ด้วยตนเอง” กล่าวโดยย่อคือนักคิดชนวิทยาจำนวนหนึ่งมองว่าสรรพสิ่งในโลกล้วนมีแบบที่เป็นของตนเอง แต่อาจจะแสดงออกในรูปลักษณะที่แตกต่างกันเพราะมีปัจจัยด้านกาละ เทศะ รวมถึงบริบททางประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมเป็นตัวกำหนด เช่น ดอกกุหลาบย่อมอยู่ในแบบของดอกกุหลาบ ไม่ใช่แบบของดอกท้อหรือกล้วยไม้ แต่ดอกกุหลาบของไทยอาจมีลักษณะบางอย่าง เช่น หนาม กลิ่น สี และขนาดที่ไม่เหมือนกับดอกกุหลาบของอังกฤษหรือของประเทศที่อยู่ในพื้นที่หนาว อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะมียุคสมัยใดก็ตามก็ล้วนแต่เป็นดอกกุหลาบ มนุษย์ทุกคนอยู่ในแบบที่เป็นมนุษย์ มีสมองสำหรับคิด ตาใช้ในการมองเห็น จมูกสำหรับดมกลิ่น มีลิ้นเพื่อการลิ้มรส มีหูเพื่อการได้ยิน และมีแขนขาสำหรับประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน แต่ลักษณะบางอย่างเกี่ยวกับสีผิว เส้นผม ขนาดของร่างกาย รวมถึงวิถีชีวิต และขนบธรรมเนียมประเพณีของมนุษย์ที่อยู่ในเอเชียย่อมแตกต่างจากมนุษย์ที่อยู่ในยุโรปหรือแอฟริกา อันเกิดจากความแตกต่างด้านสภาพแวดล้อม ภูมิอากาศและภูมิประเทศระหว่างเขตร้อนกับเขตหนาว กระนั้น ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าทั้งหมดล้วนแต่เป็นมนุษย์เหมือนกัน สังคมทางตะวันตกและทางตะวันออกในสมัยโบราณได้มีการแบ่งแยกระหว่างชนชั้นที่เป็นสามัญชนกับชนชั้นสูง และความเฝื่อนของสตรีที่จะได้ปรับเปลี่ยนสถานภาพจากที่เป็นสามัญชนธรรมดาขึ้นไปอยู่ในระดับเดียวกันกับชนชั้นสูงในสังคม ซึ่งก็มีเพียงช่องทางเดียวคือสมรสกับบุคคลที่อยู่ในชนชั้นสูงเท่านั้น ย่อมเกิดขึ้นกับสตรีสามัญชนในทุก ๆ สังคม ไม่ใช่เฉพาะกับตัวละครซินเดอเรลลาที่เป็นตัวแทนของสตรีที่เป็นสามัญชนในสังคมตะวันตกอย่างเดียว ณ จุดนี้ ผู้วิจัยไม่ได้ปฏิเสธแนวคิดการแพร่กระจายของนิทานหรือข้อมูลคติชน ซึ่งมีบุคคลทำหน้าที่เผยแพร่จากสังคมหนึ่งไปสู่อีกสังคมหนึ่งได้แก่ทหารที่ออกไปสู้รบในต่างถิ่น พ่อค้า นักธุรกิจ ผู้เผยแพร่ศาสนาและอื่น ๆ แต่สำหรับนิทานหรือแนวคิดจำนวนมากที่ไม่สามารถหาหลักฐานเพื่อยืนยันเส้นทางการแพร่กระจายได้นั้น นักคติชนวิทยาก็ไม่ได้มองว่าเป็นเรื่องแปลกแต่อย่างใด สตรีไทยในสมัยก่อนก็มีความคิดและความเฝื่อนที่จะได้ปรับเปลี่ยนสถานภาพของตนเองไม่ต่างอะไรกับตัวละครซินเดอเรลลาของทางตะวันตก ดังนั้นชาวไทยก็สามารถรังสรรค์นิทานเรื่อง

การสวมรองเท้าจากมุมมองคติชนวิทยา

“ปลาบู่ทอง” ขึ้นมาเองโดยที่ไม่จำเป็นต้องผ่านการได้ยินได้ฟังเรื่องราวเกี่ยวกับชินเดอเรลลามาก่อน

ผลการวิจัยได้พิสูจน์ให้เห็นอย่างชัดเจนแล้วว่า คติความเชื่อที่เทพเจ้ามีรัศมีเจิดจ้าและเป็นของร้อน ทำให้ไม่อาจเผยตัวตนที่แท้จริงออกมาหรือสัมผัสกับสิ่งใดโดยตรงเพราะจะทำให้เกิดไฟไหม้นั้น เป็นแนวคิดปฐมภูมิที่มีขึ้นทั้งในวัฒนธรรมตะวันตกและในวัฒนธรรมตะวันออก จุดตัดสำคัญอยู่ตรงที่ในสังคมตะวันออกมีลัทธิไสยศาสตร์ที่เชื่อว่าพระมหากษัตริย์ไม่ใช่มนุษย์ธรรมดาแต่เป็นเทพเจ้า เข้ามาเกี่ยวข้องด้วยอีกปัจจัยหนึ่งทั้งยังเป็นลัทธิความเชื่อที่มีอิทธิพลอย่างสูงต่อการจัดระเบียบแบบแผนต่าง ๆ ของสังคมสามัญชนในสังคมตะวันออกจึงไม่เพียงมีความรู้สึกยำเกรงต่อทวยเทพ แต่ยังมีความรู้สึกฉันทุกันนี้ต่อพระมหากษัตริย์และปฏิบัติกับพระองค์เสมอเหมือนกับที่กำลังปฏิบัติต่อเทพเจ้า การที่พระมหากษัตริย์ของทางตะวันตกไม่ได้อยู่ในฐานะเป็นเทพเจ้า ทำให้ฉลองพระบาทมีความหมายเป็นเพียงเครื่องห่อหุ้มและปกป้องเท้า แตกต่างจากฉลองพระบาทของพระมหากษัตริย์ในสังคมตะวันออกที่นอกจากจะเป็นเครื่องห่อหุ้มปกป้องเท้าแล้ว ยังช่วยป้องกันไม่ให้พระบาทเปล่าสัมผัสกับแผ่นดินเพราะจะเกิดไฟไหม้ ดังนั้น สิ่งที่ทำให้เชื่อมโยงแนวคิดเรื่องเทพเจ้าของทางตะวันตกต้องปกปิดตัวตนที่แท้จริงทุกครั้งทีลงมาสู่มนุษยโลกกับปรากฏการณ์ของทางตะวันออกที่พระมหากษัตริย์จะสัมผัสกับสิ่งใดโดยตรงไม่ได้คือทั้งเทพเจ้าของตะวันตกและพระมหากษัตริย์ของตะวันออกล้วนแต่อยู่ในสถานภาพที่เท่าเทียมกันคือเป็นทวยเทพเหมือนกัน

บทสรุป

การศึกษาประเด็นการสวมรองเท้าจากมุมมองคติชนวิทยาได้ให้ผลลัพธ์ที่น่าสนใจ รองเท้าไม่เพียงเป็นสิ่งที่ช่วยห่อหุ้มและป้องกันเท้า แต่ยังเป็นเครื่องแบ่งชั้นวรรณะระหว่างสามัญชนกับเทพเจ้า ในแง่ที่เทพเจ้าล้วนแต่มีรัศมีอันแรงกล้าและเต็มไปด้วยความร้อน จึงจำต้องปกปิดพระองค์ไว้ไม่ให้คนทั่วไปมองเห็น ความร้อนแรงนี้เองที่ทำให้ทวยเทพต้องปลอมพระองค์ทุกครั้งทีลงมาสู่มนุษยโลก การที่ไสยศาสตร์มีความเคารพนับถือเทพเจ้าอย่างสูงสุดเช่นเดียวกับชาวกรีกที่มีชีวิตอยู่ในยุคสมัยเดียวกันกับเขา ผนวกกับความอ่อนน้อมถ่อมตนอันเป็นเอกลักษณ์ ได้ทำให้เขาพอใจกับการเดินเท้าเปล่ามาตลอดชีวิตไม่ว่าจะในยามที่บ้านเมืองสงบสันติหรือยามที่ต้องออกไปทำสงครามในสภาพอากาศที่

หนาวเหน็บเยือกเย็น คติความเชื่อที่พระมหากษัตริย์อยู่ในฐานะเป็นเทพเจ้าไม่ใช่มนุษย์ธรรมดา ยังส่งผลให้เกิดธรรมเนียมประเพณีอันเก่าแก่โบราณจำนวนมาก และการที่พระมหากษัตริย์ต้องทรงฉลองพระบาทเมื่อเสด็จพระราชดำเนินไปตามที่ต่าง ๆ ก็เป็นหนึ่ง ในนั้น การทรงฉลองพระบาทจึงกลายมาเป็นสัญลักษณ์แห่งความเป็นเบื้องสูงในแง่ที่พระบาทของเทพเจ้าจะสัมผัสกับแผ่นดินไม่ได้

งานวิจัยเรื่องนี้เป็นตัวอย่างหนึ่งของการศึกษาคติชนวิทยาโดยใช้ข้อมูลเอกสารอย่างเดียว เนื่องจากเกี่ยวข้องกับบุคคลรวมถึงแนวคิดและทัศนคติที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ ใช้วิธีการตีความสัญลักษณ์อุปลักษณ์ การสันนิษฐานและการเชื่อมโยงข้อมูลโดยอาศัยหลักการที่ว่าสรรพสิ่งในโลกล้วนแต่มีต้นแบบที่เป็นของตนเองหรือที่เรียกว่า “archetype” เพียงแต่อาจแสดงออกในรูปลักษณ์ที่หลากหลายเนื่องจากถูกโอบล้อมอยู่ในบริบทที่ไม่เหมือนกัน สำหรับต้นแบบของแนวคิดเกี่ยวกับเทพเจ้าคือพระองค์มีรัศมีที่เจิดจ้าและเป็นของร้อน จึงไม่อาจเผยตัวตนที่แท้จริงออกมาหรือสัมผัสกับสิ่งใดโดยตรง ถือเป็นแนวคิดที่มีลักษณะเป็นสากลเพราะปรากฏทั้งในสังคมตะวันออกและในสังคมตะวันตก โดยการทรงฉลองพระบาทเพื่อไม่ให้พระบาทสัมผัสกับแผ่นดินโดยตรงในขณะที่พระราชดำเนินไปตามที่ต่าง ๆ ก็เป็นการแสดงออกถึงความเป็นทวยเทพในรูปแบบหนึ่งเท่านั้น ทั้งนี้ นักวิชาการแต่ละคนย่อมมีแนวการศึกษาที่เป็นของตนเองอันเกิดจากปัจจัยหลายอย่าง เช่น สถาบันที่ได้รับการอบรม ทฤษฎีที่ชื่นชอบ รวมถึงทัศนคติส่วนตัวด้วย และยังเป็นการศึกษาประเด็นที่เกิดขึ้นในสมัยโบราณแล้วไซ้ ก็ย่อมจะทำให้เกิดความคิดที่แตกต่างกันออกไปได้ง่าย อย่างไรก็ตาม หากเราเปิดใจให้กว้างแล้วพิจารณาประเด็นโดยมองไปที่แก่นหลักหรือ “ต้นแบบ” ของแนวคิด แทนที่จะมองเพียงในระดับของ “รูปลักษณ์” ที่ปรากฏ มุมมองในการศึกษาก็ย่อมจะกว้างขวางมากขึ้น และทำให้สามารถเชื่อมโยงปรากฏการณ์บางอย่างที่อยู่ต่างวัฒนธรรมให้ร่วมอยู่ในแบบแผนอันเดียวกันได้ หลักการข้อนี้นอกจากจะเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่สนใจศึกษาเรื่องราวจากอดีตกาลอันไกลโพ้นแล้ว ยังทำให้ผู้ที่ถนัดทำการวิจัยจากเอกสารมีกำลังใจในอันที่ว่า ข้อมูลหลักฐานที่เป็นของเก่าแก่โบราณยังมีประเด็นที่น่าสนใจอีกมากมายแฝงซ่อนอยู่ และรอคอยให้นักวิชาการสืบค้น เชื่อมโยงและตั้งเป็นข้อสันนิษฐานต่อไป

รายการอ้างอิง

- กิ่งแก้ว อรรถาการ. (2553). เอกสารการเรียนรู้การสอนรายวิชา 776603 หัวข้อพิเศษทางคติชนวิทยา (*Selected Topics in Folklore*) ภาคการศึกษาที่ 2 ปีการศึกษา 2553-2554. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- กิ่งแก้ว อรรถาการ. (2558). บางเรื่องจากข้อคิดงานเขียนประกอบการสอนวิชาคติชนวิทยา. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- ศิกฤทธิ ปราโมช, ม.ร.ว. (2538). *ศิกฤทธิพุด*. กรุงเทพฯ: เจ.ฟิล์ม.
- ศิกฤทธิ ปราโมช, ม.ร.ว. (2544). *สามก๊กฉบับนายทุน ตอน เบ้งเฮ็กผู้ถูกกลืนทั้งเป็น* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า 2000.
- ศิกฤทธิ ปราโมช, ม.ร.ว. (2548). *ฝรั่งคักคินา*. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คพับลิเคชั่นส์.
- ศิกฤทธิ ปราโมช, ม.ร.ว. (2553). *สามนคร*. นนทบุรี: ดอกหญ้า 2000.
- ศิกฤทธิ ปราโมช, ม.ร.ว. (2556ก). *ถกเขมร*. นนทบุรี: ดอกหญ้า 2000.
- ศิกฤทธิ ปราโมช, ม.ร.ว. (2556ข). *สามก๊กฉบับนายทุน ตอน โจโฉ นายกา ตลอดกาล* (พิมพ์ครั้งที่ 13). นนทบุรี: ดอกหญ้า 2000.
- ศิกฤทธิ ปราโมช, ม.ร.ว. (2557). *เรื่องของลัทธิและนิกาย*. นนทบุรี: ดอกหญ้า 2000.
- ศิกฤทธิ ปราโมช, ม.ร.ว. (2561). *พม่าเสียเมือง* (พิมพ์ครั้งที่ 19). นนทบุรี: ดอกหญ้า 2000.
- เจือง ถิ หั่ง. (2561). *สุราปกรณัม*. เชียงใหม่: ลานนาการพิมพ์.
- เจือง ถิ หั่ง. (2562). *กำเนิดพรหมจารี: กรณีศึกษาเปรียบเทียบนิทานเวียดนามเรื่อง “เสาะเสื่อ” กับนิทานไทยเรื่อง “ท้าวเต่า”*. เชียงใหม่: ลานนาการพิมพ์.
- โจเซฟ แคมพ์เบลล์, และ บิลล์ มอยเยอร์ส. (2551). *พลาณภาพแห่งเทพปกรณัม* [The Power of Myth] (พิมพ์ครั้งที่ 2) (บาร์นี บุญทรง, ผู้แปล). นนทบุรี: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2521). *รวมเรื่องพระร่วง พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์.
- เพลโต. (2550). *วันสุดท้ายของโสกราตีส* [The last days of Socrates] (กิ่งแก้ว อรรถาการ, ผู้แปล). นนทบุรี: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

เพลโต. (2555). *ซิมโพเซียม* [Symposium] (กิ่งแก้ว อัตถากร, ผู้แปล). นนทบุรี: อมรินทร์
พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

ศักดิ์ศรี แย้มนัตตา. (2547). *ภวรวตนินยาย*. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.

เสฐียรโกเศศ. (2512). *พินนึ่งทิวา*. กรุงเทพฯ: อักษรไทย.

เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป. (2551). *ทีโศปเทศ*. กรุงเทพฯ: ศยาม.

Received: December 29, 2022

Revised: February 23, 2023

Accepted: February 22, 2023